

ТиблэкIыгъи зы, тапэ къэтыри зы орэхъу!

WWW.ADYGVOICE.RU

Адыгэ Голос адыга Мажь

ТЫЗЭКЪОТМЭ - ТЫЛЪЭШ!

1923-рэ илъэсым

гъэтхапэм

щегъэжыагъэу къыдэкIы

Адыгэ Республикэм и Къэралыгъо Совет — Хасэмрэ и Правительствэрэ ягъэзет

№ № 96-97 (19611) БЭРЭСКЭШХУ, ЖЪОНЫГЪУАКIЭМ и 21-рэ, 2010-рэ илъэс

● ОСЭ ГЪЭНЭФАГЪЭ ИIЭП

ЖъоныгъуакIэм и 21-р — Кавказ заом хэкIодагъэхэр агу къызыщагъэкIыжъырэ шъыгъо маф

АДЫГЭ РЕСПУБЛИКЭМ ШЫ-ПЭСЭУХЭУ ЛЪЫТЭНЫГЪЭ ЗЫ-ФЭТШЫХЭРЭР!

ТИЧIЫПIЭГЪУ ЛЪАПIЭХЭР!

ЖъоныгъуакIэм и 21-р ренэу тиреспубликэ исхэм, IэкIыб къэралыгъохэм ащыпсэурэ адыгэхэм яшIэжэ шъыгъо мафэу хэлъыцт, Темыр Кавказым итарихъ ар гукъэкIыжэ хьылъэкIэ хэхъагъ.

Илъэси 146-кIэ узэкIэIэбжэмэ аухыгъэ заор лъэпкэ пстэу-хэмкIи ушэтынIэ хьылъэу хьу-

гъагъэ. Лъэпкэ зэфэшхьафхэм къа-хэкIыгъэхэм, зэфэмидэ динхэм ары-гъуазэхэрэм чIэнэгъэххоу ашIыгъэм илыуэ непи зэхашIэ.

Тэ ар титарихъ ыкIи ар зэтхьокIынэу тыфэамалэн. Неуцырэ ма-фэм тегупшысэн фае. Адыгеир Уры-сые Федерацием исубъектхэу зэфэ-дэ фитыныгъэхэр зилэхэм зэу ащыц. Тэ типшэрылгыр — тятэжэ пIа-шгъэхэм ялIыхъужьныгъэ осэихо фэтишIыгъэ, лIэшIэгъу пчъагъэхэм къаклоцI культурэ баеу тилэ хъугъэр

къызыфэдгъэфедэзэ, тищыIэныгъэ дгъэпсыныр ары. Адыгэхэм яшэн-хэ-бзэ шIагъохэр, ныдэлъфыбзэр лIэу-жыкIэхэм къафэтыухъумэн фае.

Адыгеим щыпсэурэ лъэпкэ зэфэ-шхьафхэм азыфагу илэ зэгурыло-ныгъэр, зэгъунэгъушIу зэфыщыты-кIэхэр, мамырзу тызэрэщылэр, ти-джэныкIо маиIо зэрэтымыгъэкIуа-сэрэр, шхьафитэу тыпсэунэу, ты-лэжээнэу, тикIалэхэр тпIунхэу амал зэрэтиIэр анахъ байныгъэххоу тэ-лътэ.

ТичIыпIэгъу лъапIэхэр, псауны-гъэ пытэ, щыIэкIэ-псэукIэ дэгъу шъуилэнэу, шъунасыпышIонэу, шъуигъашIэ кIыхъэ хъунэу, Iофы-шIоу ешъухъыжэжэхэрэм гъэхъагъэ-хэр ащышъушIынэу тышъуфэ-лъаIо!

Адыгэ Республикэм и Президентэу
ТХЪАКIУЩЫНЭ Аслъан

Адыгэ Республикэм и Къэралыгъо
Совет — Хасэм и Тхьаматэу
Анатолий ИВАНОВ

Премьер-министрэр Урысыем ШынэгъончъагъэмкІэ и Совет изэлукІэ хэлэжъагъ

Урысыем ШынэгъончъагъэмкІэ и Совет изэлукІэ кълэу Ростов-на-Дону шыкІуагъ. Урысыем ШынэгъончъагъэмкІэ и Совет исекретарэу Николай Патрушевым ар зэрищагъ. Адыгэ Республикэм и Президентэу ТхакІушынэ Аслан пшэрылъ кызырэфышылгъэм тегъу Адыгэ Республикэм и Премьер-министрэу КъумпІыл Мурат а зэлукІэм хэлэжъагъ.

Адыгэ Республикэм и Премьер-министрэ докладэу «Урысыем инарад икултурнэ-нравственнэ шлуагъэхэр къэухъумэгъэнхэмкІэ лъэпкъ шынэгъончъагъэ шыІэным тегъэпсыхыгъэ Іофтхъабзэу зэрэхъаштхэм яхылаагъ» зыфиІорэр ащ кышщылгъ. Цыф лъэпкъыбз зыхэхъэрэ народым идуховнэ зыкІыныгъэ гъэпытэгъэныр, культурнэ кІэным фэсакыгъэныр Адыгэ Республикэм икъралыгъэ политикэ илъэныкыо шхъаІэхэм зэу зэрэщыщыр ащ хигъэуэфыкІыгъ. Лъэпкъ культурэр, тарихъ кІэныр, шэн-хабзэхэр, нидэльфыбзэр къэухъумэгъэнхэ ыкІи хэхъоныгъэ ягъэшылгъэн фаеу пшэрылъ кызырэфышылгъэр ары кызыхъыгъэр Урысые Федерацием исубъектэу тиросубликэ хъуныр.

КъумпІыл Мурат зэрхигъэуэфыкІыгъэмкІэ, республикэ статус иІэ зыхъугъэм щегъэжъагъэу Адыгеим культурэмрэ искусствэмрэ хэхъоныгъэ ягъэшылгъэным, духовнэ, нравственнэ шлуагъэхэр къэухъумэгъэнхэм, цыфхэм шІагъэ ахэлгъэу, патриотхэу плугъэнхэм атегъэпсыхыгъэ программэр ащ тагъэцакІэх. Республикэм зыпкытыныгъэу, мамырныгъэу илхэр ахэм кыаІэкІуагъэх.

Культурнэ, нравственнэ шлуагъэхэр къэухъумэгъэнхэмкІэ ыкІи ахэм хэхъоныгъэ ягъэшылгъэнымкІэ лъэпкъ шынэгъончъагъэ шыІэным епхыгъэ пшэрылхэр агъэцакІэх ищыкІэгъэ законодательнэ

базэр зэхаштэз, гухэлъ гъэнэфагъэ зилэ республикэ программэхэу охътэ кІыхъэхэм ателъытагъэхэр аштэхэз. Анахъ мэхъанэ зилэхэу мы аужырэ илъэсшыим кыкІоІІ кызыхыгъэхэр ыкІи джыдэдэм агъэцакІэхэрэр мыщ фэдэх: «Этнокультурнэ хэхъоныгъэ шыІэгъэнымрэ экстремизмэу пэуцужыгъэнымрэ», «Адыгэ Республикэм культурэмкІэ иучреждениехэу къуаджэхэм адэтхэр кызытегъээнжыгъэныр ыкІи ахэм хэхъоныгъэ ягъэшылгъэныр», «Адыгэ Республикэм щыпсэхэрэм патриотическэ плуныгъэ ягъэгъотыгъэныр», «Адыгеим иныбжыкІэхэр», «Наркотикхэр егъэлыгъащэу зрагъэфедэхэрэм ыкІи хэбзэнчъэу ахэр зрагъэзекІохэрэм апэуцужыгъэнымкІэ Іофтхъабзэу зэрэхъаштхэр» зыфиІохэрэр. НыбжыкІэхэм духовнэ, физическэ хэхъоныгъэ ягъэшылгъэным, хэгъэгум игражданхэу зэрэщытхэм елбытыгъэу ахэм язэхашІэ зыкыгъэІэтыгъэным атегъэпсыхыгъэ программэ заули, джащ фэдэу цыфхэр жьугъэу зыхэлэжъэрэ физкультурэмрэ спортымрэ зягъэушъомбгъугъэным тегъэпсыхыгъэ программэхэри агъэцакІэх. Законхэу «Адыгэ Республикэм щыпсэхэр лъэпкъхэм абзэхэм яхылаагъ», «Адыгэ Республикэм иныбжыкІэхэм къралыгъэ ІэпыІэгъоу арагъэгъотырэм ехылаагъ», «Лъэпкъ художественнэ Іэшлагъэхэм яхылаагъ» зыфиІохэрэр ыкІи нэмыкІхэр шыІэныгъэм щыпхыращых. ГушыІэм пае, гухэлъ гъэнэфагъэм тегъэпсыхыгъэ республикэ программэу «Адыгэ Республикэм щыпсэхэрэм патриотическэ плуныгъэ ягъэгъотыгъэныр» зыфиІоу 2008 — 2010-рз илъэххэм ателъытагъэм игъэцэкІэн сомэ миллиони 10-м ехъу пэлухъашт. Адыгэ Республикэм щыпсэхэрэм патриотическэ плуныгъэ ягъэгъотыгъэнымкІэ программекІэу илъэситфым телъыгъэ

гъэщтыр джыдэдэм къагъэхъазыры, Урысыем инэмыкІ регионхэм яопыти ащ кышщыдалгытэгът.

— Культурнэ-нравственнэ шлуагъэхэр къэухъумэгъэнхэмкІэ, патриотизмэ иидеихэр пропагандэ шыІэгъэнхэмкІэ, экстремизмэу пэуцужыгъэнымкІэ ыкІи лъэпкъ зэпхыныгъэхэр гъэпытэгъэнхэмкІэ республикэм иІэшхъэтхэм амал пстэури кызыфагъэфедэным анаІэ тет. Урысыем и Президентэу Дмитрий Медведевым Федеральнэ ЗэлукІэм фиғъэхыгъэ Тхылым зэритымкІэ, лъэпкъ культурэм шыкІэгъэпытыхъажыгъэ нравственнэ шлуагъэхэр, цыфхыгъэ шпэхъэ лъагъэхэр ары цыфми лъэпкъыи хэхъоныгъэ языгъэшылрэр. Проектэу «Урысыем инарад икултурнэ, нравственнэ шлуагъэхэр къэухъумэгъэнхэмкІэ ыкІи хэхъоныгъэ ягъэшылгъэнымкІэ, ащ изыкІыныгъэ гъэпытэгъэнымкІэ къралыгъэ политикэм илъэныкыо шхъаІэхэр» зыфиІоу шгузыхэплъэнэу кышыгъэхэслъхъагъэм кыдиджъугъэштэнэу сышущыгъы. Культурнэ, нравственнэ шлуагъэхэм якъэухъумэнкІэ ыкІи ахэм хэхъоныгъэ ягъэшылгъэнымкІэ дэгъоу Іоф зышІэгът системэрэ народым изыкІыныгъэ игъэпытэн фэІорышІэгът. Тэ, гъэцэкІэкІо хабзэм иорганхэм ялЫкІохэм, тиІофшІэн ащ фэдэ гъозэшІу щытиІэным мэхъаншхо иІ, — кылаагъ КъумпІыл Мурат зэлукІэм икІауххэм къаегушыІэгъэ.

Джащ фэдэу Іофыгъоу «Урысые Федерацием исубъектхэу Кыблэ федеральнэ коим хабзэхэрэм бзэдджшлагъэмрэ къольхъэ тын-Іыхынымрэ шапэуцужыгъэнымкІэ Іофтхъабзэу тедзэхэу зэрэхъаштхэм яхылаагъ» зыфиІорэми мы зэлукІэм щыхэплъагъэх.

Адыгэ Республикэм
и Президент
ипресс-кыулыкъу

УФ-м и Къралыгъэ Думэ

Промышленнэ политикэм тегушылаагъэх

Урысые Федерацием и Федеральнэ ЗэлукІэ и Къралыгъэ Думэ промышленностымкІэ и Комитет «Урысые Федерацием промышленнэ политикэр закон лъапсэ иІау шыгъэІорышІэгъэныр» зыфиІорэ темэмкІэ 2010-рз илъэсым жьоныгуакІэм и 18-м «Іэнэ хъурае» Москва щызэхышхыгъэ. Ащ иІофшІэн хэлэжъагъ Адыгэ Республикэм и Къралыгъэ Совет — Хасэм гъэстыныпхъэ-энергетическэ комплексымкІэ и Комитет итхъаматэу Сэмгу Нурбый.

ЗэлукІэгъум наукэм, бизнесым ыкІи промышленностым ялЫкІохэр, промышленнэ предприятиехэм ыкІи заводхэм япащэхэр бэу хэлэжъагъэх.

Сэмгу Нурбый кызыриІотэжыгъэмкІэ, Урысые Федерацием ипромышленнэ политикэ гъэнэфэгъэным ыкІи гъэцэкІэжыгъэным норматив лъапсэу иІэхэр изыхъухъэхэр федеральнэ законом ипроект иконцептуальнэ положениехэм зэхэсыгъом щатегушылаагъэх.

Концептуальнэ положениехэм ямызакъоу, зэхэсыгъом пхъашхэу щызэнэкъокъугъэх практикескэ Іофыгъохэм чзыур занэсым. Производствэм илЫкІохэм хагъэуэфыкІыгъ ІэкІыб хэгъэгухэм кыарыкІыгъэхэу Урысые Федерацием шылажъэхэмрэ (гушыІэм пае,

автомашинэхэр къэзышІыхэрэр), нэмыкІау къэпІон хъумэ, инвестициехэр зыгъэфедэхэрэмрэ Урысыем ипроизводительхэмрэ апае хэбзэІахъэмкІэ ставкэхэм зэфэдэ екІоІаІаІэ яІау законодательствэм зэригъэнафэрэм зэримыгъэразэхэрэр. Промышленностым илЫкІохэм зэралыгъэрэмкІэ, тапэ-кІэ промышленнэ политикэм кыдидгытэн фае хэбзэІахъэм яставкэхэмрэ фэгъэкІотэныгъэхэмрэ агъэнафэхэ зыхъукІэ норматив правовой актхэм атегъэпсыкІыгъэу ахэм лъэгъпІэ зэфэшхъафхэр яІэхэу ыкІи дифференцированнэу гъэпсыгъэнхэр.

Къралыгъэ Думэм промышленнэ политикэмкІэ и Комитет илЫкІохэм зэхэсыгъом хэушхъафыкІыгъэу шыхагъэуэфыкІыгъ Адыгэ Республикэм изаконодательнэ базэ джырэ пІалэм диштэу зэрэгъэпсыгъэр. Адыгэ Республикэм и Законэу «Промышленнэ политикэм ехылаагъ» зыфиІоу 2008-рз илъэсым аштагъэр зэхэсыгъом игъо дэдэу ыкІи дэгъоу зэхэгъэуцугъэу шалыгъагъ ыкІи ащ ыгъэнэфэрэ лъэныкыохэм ащыщхэр зехагъэуцорэ федеральнэ законопроектым лъапсэу фэхъугъэх.

АР-м и Парламент
ипресс-кыулыкъу

Унэгъо зэгурыІожьхэр зэнэкъокъугъэх

АР-м ныбжыкІэ ІофхэмкІэ и Комитетрэ ЗАГС-м и ГъэІорышІаІаІау АР-м шыІэмрэ кІэ-шакІо зыфэхъугъэхэ зэнэкъокъоу «Унэгъо пытэр — Урысые пыт» зыфиІорэм унагъом и Дунэ мафэ ехъулІау кІаух зэфэхысыжъхэр фашыгъэх. Культурэм и Унэу Мыекъуапэ дэ-тым ар шылаагъ.

Республикэм ирайонхэм ащызэхаштэгъэ уцугъохэм текІоныгъэр къащыдзыхыгъэ унэгъо ныбжыкІэхэр арых хэлэжъагъэхэр. Шхъадж иунагъо видеовизиткэхэмкІэ къагъэ-лъэгъуагъ. Джэдджэ районым шыщхэу Лобановхэу Артемрэ Арпинерэ орэд къауагъ. Кошхъэблэ районым кыкІыгъэ Къасимэу Хъалимэрэ Наталерэ къэшго дахэ къашІыгъ. Мыекъуапэ шыщхэу Заводской Леонидрэ Мариерэ театральнэ къэгъэлъэгъоным, Мыекъопэ районым кыкІыгъэхэ Балабанчук Олегрэ Наталерэ лъэпкъ Іэмэ-псымэхэр зышагъэфедэгъэ джэукІэм къэ-

зэрэугыонгъэхэр рагъэплъыгъэх.

Шэн-хабзэхэм лъэпкъхэр зэрэзэралыхэрэр кыдалгытэгъэ, зэнэкъокъур лъагъэкІотагъ. Шхъадж иунагъо гъэшІэгъо-нэу мыщ кыекІоІаІагъ. Къасимэ зэшхыгъэгъусэхэм таджикхэм япсэлъыхъуакІэ къагъэлъэгъуагъ. Балабанчукхэм яунагъо илхэ хабзэм кызыІукаІагъэхэр рагъэплъыгъэх.

Зэнэкъокъум я 3-рз чыпІэр Заводскойхэм кышщыдахыгъ, я 2-р Лобановхэм, апэрэр Балабанчукхэм ахыгъ. Унагъо пэпчъ хабзэу илхыр зэрэзэфэшхъафыр, зэгурыІоныгъэ хэлъэу упІау къэтэдджыхэрэр зэрэзэшІахыштым ныбжыкІэхэр зэрэплъыхэр мыщ кышщынэфагъ. ТекІоныгъэр кыдэзыхыгъэхэм яунагъохэм ашагъэфедэн альэкІышт шІухафтынхэмкІэ агъэгъушлуагъэх.

ДАУТЭ Анжел.

Сурэтыр зэнэкъокъум кышщытырахыгъ.

Музеим чэщым Іоф ышІагъ

ЖьоныгуакІэм и 18-р музейхэм я Дунэ маф. Ащ ехъулІау АР-м ныбжыкІэ ІофхэмкІэ и Комитет «Чэщым музей» зыІа Іофтхъабзэр зэхищагъ. А мафэм АР-м и Лъэпкъ музей дэжъ ныбжыкІэхэр шычэфыгъэх.

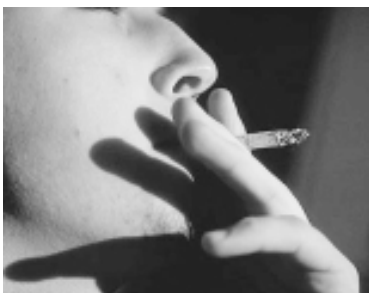
Зэхэхэр музей ипащэу Джыгунэ Фатимэ кызыІуихыгъ. Музейхэм ямэхъанэ кыхэгъэщыгъэным пае 1977-рз илъэсым мэфэкІыкІэ хагъэуэфыкІынуу унашго зраштагъэр кылаагъ. Апэрэу республикэм щызэхаштэгъэ мэфэкІ Іофтхъабзэм кыекІоІаІагъэхэм зрафэразэр, музейм ишлуагъэкІэ блэкІыгъэ лэшІэгъухэм талгыІэсын зэрэ-тлэкІырэр игушыІэ кышщыхигъэ-шыгъ.

АР-м ныбжыкІэ ІофхэмкІэ и Комитет итхъаматэу Кърэртэбэнэ Мыхъамодэ музейм иІофышІэхэм ямэфэкІыкІэ къафэгъушлуагъ. Іофэу агъэцакІэрэм ишлуагъэкІэ уахытэмрэ лэужхэмрэ язэпхыныгъэ зэрэ-зэхашІэрэр, ныбжыкІэхэм тикультурнэ-тарихъ кІэн ашІэнымкІэ музейр ІэпыІэгъушІоу зэрэщытыр кылаагъ.

МэфэкІ зэхэхэр ныбжыкІэ коллективхэм якъэгъэлъэгъонкІэ лъагъэкІотагъ. Къэзэрэугыонгъэхэр орадхэм, къашгохэм, спорт бзнакІэхэм, нэмыкІыбэм яплъыгъэх. Шоигъоныгъэ зилэхэр музейм чІэт экспонатхэм ыпкІэ хэмылгъэу чэщыгъум нэс еплъыгъэх.

ДАУТЭ Анжел.

Изэрар къагурэІоми, чІадзыжъырэн

Тутынешъоныр цыфым зэрар кыфэзыхъэу, зыпары шлуагъэ зыхэмылгъэу шыІэныгъэм хэтхэм ащыщ. ГухэкІы-ми, нэпэ хулыфыгъэхэм ямызакъоу, бзылфыгъэхэри, зыныбжэ имыкІыгъэ кІалэхэри, пшъашхэри тутын ешгох. Ащ иягъэу къаІорэр чэши мафи нахыбэ зэрэхъурэр ары зэрэ-наеу ебэнынуу ыуж зыкІыхагъэр.

ЖьоныгуакІэм и 31-р — тутынешъоныр зычІадзыжъырэ Маф. Ащ ипэгъокІэу тутыным пэшІуекІорэ Іофтхъабзэу УФ-м псауныгъэм икъэухъумэнкІэ и Министерствэ зэхищагъ. Ар жьоныгуакІэм и 17-м рагъэжъагъ, мэкъуогъум 30-м нэс кІошт. Іофтхъабзэм иапэрэ пычыгъо, жьоныгуакІэм и 17-м кышщыу-благъэу и 31-м нэс, тутыныр чІадзыжыгъэным и Мафэ мэ-

хъанэу иІэр, агъэнэфэныр кызыхъыгъэр, зэрэхъагъэуэфыкІыштыр цыфхэм алыгъэІэсыгъэныр, фэгъэхыгъэгъэшт. ЯІтІорэр пычыгъом, мэкъуогъом и 1-м кышщыулагъэу и 30-м нэс, тутын ешгохэрэм чІадзыжъэу, япсауныгъэ кызырэрэзтэнэщтым зыфагъэзжыгъэ шлуагъэу иІэр къэзыушыхыгъэр Іофтхъабзэхэр зэхаштхы.

Тутыным зэрарэу кыхыырэр, ащ ымышгоу уипсауныгъэ нахъ кызырэрэзтэнэщтыр цыфхэм икыоу алыгъэІэсыгъэныр, чІадзыжыным фэгъэгъэнхэр ары пшэрылъ шхъаІау Іофтхъабзэхэм яІэр. Нахыбэу мы Іофыгъом утегушыІэмэ, мыхэм афэдэ акциехэр зэхаштэхэмэ, шлуагъэ кымыгынуу пІон плъэкІыштэп. Ау ежъ цыфхэу тутын ешгохэрэм а зэпстэур зэримыІожыгъэм зыпарэми ыгъэдэІошущтэп. Ар тутын ешгохэу тызыдэгъушылаагъэхэм къаушы-хыты. Ахэм тутыным зэрарэу кыхыырэр, фэдэ зыпары зэрэхэмылхыр къагурыІозэ зрешгохэрэр аушгъэфырэн. Тызыдэгъушылаагъэхэм ащыщхэм чІадзыжыкІэу кІуачІэ зыхамыгъотэжъэу, ау нахыбэм тутын емышго-жыныхэу Іуагъэ ашІымэ, зрагъэ-цэкІэжышлуштыр къало. Арышгъ, пстэумэ анахъ шхъаІэр зыгорэм кырыІоштыр ежъ цыфым зэриІожыныр ары.

Титарихърэ типшъэрыльхэмрэ

Адыгэ лъэпкъхэм зэо пхъэ-шабэ анэгъу клэкыгъ. Титарихъ шыгъуазэм ешлэ тичынылэ дахэ зылэкъыгъэхэ зышлюгъохэм зы мафи тилъэпкъ зэрамыгъэгъу-псэфыгъэр, яфитыныгъэрэ яхэ-курэ апае адыгэхэм лъы агъэчъэ зэпытыгъ.

Урыс-кавказ заоклэ заджэхэрэм нахъ зэо кыхъэрэ нахъ хэфэрэ титарихъ кыхъафэгъап. Адыгэ лъэпкъхэр дунаим текло-дыкыжыныхэм пэблагъэ ышлы-гъагъ урысые пачыкыжыкы-ташлылэгъэгъэ заоу илъэсишгъэм ехъу зыкъудыгъагъэм. Адыгэхэм ащыщ нэбгырэ минишгъэ пчъагъэ а заом имашло хэсты-хъагъ, псаоу кыелыгъэхэр ячлыгу рафыгъэх, ахэм къахъагъагъэхэр непэ къэралыгъуабэм ащэпсэху. Адыгэхэм а тхъэмыклэгъошхор егъашлэми ащыгъупшэштэп.

Тарихъыр шыгъуаз а лъыгъэ-чъэ заор адыгэхэм кызырэрэ-мыгъэжыагъэм, урыс пачыкыжы-хэм янэйпсыагъ, яжбалымыгъ зэо мэшлюшхор зэкъыгъэна-гъэр. Пачыкыжыкы адзэхэр Тхъэм кытитыгъэ дунэе джэнэтэу тичыгу дэхашъ топхэмрэ машло-рэкъэ кызызэрэгъэбанэхэм ячлы-гурэ яфитыныгъэхэмрэ къау-хъумэхъэ, шгъэр амышлэу пый жбалымыхэм язэожыгъэх, джары тилъэпкъ «мысагъэкъэ фалъэгъунэу» хъугъэр.

Кызырэкъуагъэхэп, аджалы-ри кырадагъагъэп. Заом ыклэр хъадагъ зыщалоу мафэхэм ащыщ хъугъэ жьоныгъуаклэм и 21-рэ мафэр: 1864-рэ илъэсым ыужыкълэ хэкум кынэжыгъа-гъэр адыгэхэм ячлыфышхъэ пчъагъэ ызыпшлан нылэп.

Заом лъэныкыуитлэми зэра-рышхо къафыхыгъ, тапэкълэ ащ фэдэ тхъамыклагъо цыфлэп-кыым кымыхъулэгъынэу фэ-тэлэ. Зыщыфышхъэ пчъагъэ мэкълэ лъэпкъхэм языужыкы-гъо лъэхъан тызщыпсэурэр, кълэ-члэу, шлэныгъэу тилэр зыфэдгъэ-лорышлэн фаер тилъэпкъ хэжы-ныгъэхэр зэришлынхэр ары. Блэкыгъэм десэ хэтхызэ, тикълэ-лэ-гъуалэхэм титарихъ дэгъоу кыхъафэгъэхэр зэрагъэбгъо-ным, лъэпкъыр зэгъурыложъу, зэр-рэлъытэжъу, тижыкыхэм дуна-им юфышлоу щызэрахъагъэхэм ахагъахъозэ, зэрэпсэунхэм лъэ-жыкълэхэр афагъэсэнхэм пы-лынхэ фае.

Адыгэ лъэпкъхэм яшлэгъэ мафэ зыщыдгъэгъупшэ хъуштэп, а зы мафэм фэшхъафэу тыгу зыщыкълэ, тызщышыгъон мафэ Тхъэм кытферэмыжы. Хэтрэ адыги джары хъопсаплэу илэр. Тилъэпкъ зыужыкыгъэу, дунаими шалыгъэу, шагъашлоу, тыдэкълэ щыпсэурэ адыгэхэм яжъуагъо огум щылыд зэпыты-нэу Тхъэм ешлэ.

Урыс-кавказ заом дунаим щыритэкъухъэгъэ адыгэхэм япчъагъэ миллионитфым нэ-сэу кълэытэ. Къэралыгъо 50-м ащэпсэху тилъэпкъэгъухэр, ахэм осэшхо къафашлы зыхъэс лъэпкъ-хэм: дзэпшхэр, лышхъэ, дип-ломат, шлэныгъэлэгъэ, тхэкълэ цлэ-рылохэр, къулыкышлэхэр бэу къахъагъэх Тыркуем, Сирием, Иорданием ащыпсэурэ адыгэ хэхэсхэм.

Шлэпгъурэ ныкьорэм кы-хъугъэу хэхэсхэми, ахэм аклэ-члэ язэхэшлыкы кыкычыгъэп. Ахэм ясабыхэм ялэпкъ зэхэ-шлэ кызырэлэгъышхым, абзэ, ялэпкъ хабзэхэр кызырэхъу-мэнхэм афагъасэх. Урысые къэ-ралыгъом непэ ялоф нахъышлэу щэху Къэбэртэе-Бэлъкъар, Адыгэ, Къэрэшхэ-Шэрджэс рес-публикэхэм, тилъэпкъэгъухэм осэшхо зыфашлырэ культурэ, искусствэ, литературэ ял, ахэми хэхъоныгъэшлэхэр афэхъух.

Кавказ заор зыуцужыгъэр илъэси 146-рэ зыхъурэ ма-фэм фэгъэхыгъ «Адыгэ макъ», «Адыгэ псалъэ», «Черкес хэку», «Хасэ», «Шапсыгъ» зыфилорэ гъэзетхэм зэгъусэху агъэхъа-зы-рыгъэ непэрэ кыдэкълэгъохэр. Ахэм шъуащэгъэгъозышт яхэку ифитыныгъэ паекълэ адыгэхэм рагъэкълэыгъэ бэнэныгъэ кы-хъэм итарихъ.

Щэпсэху адыгэхэр дунаим

Сурэтыр зышлыгъэр Rommel, Christopher. 1808-рэ илъэс. «Кавказ лъэпкъхэр» зыфилорэ сериум цыщ. 1. Шым тесыр икьоу улэшыгъэ черкесыпш. 2. Мылэрыхъэ черкес.

Адыгэхэм ижыкълэ ятеплэ- шъошагъэр

П.С. ПАЛЛАС:

«Лашэкълэ узэндыгъэу шым тес черкес сурэтым итлэ-гъорэр. Умыгъэшлэгъон плъэ-кырэп нахъ тхъамыклэхэм къахъагъэ цыфхэм упкълэ пырацэм хэшлыкыгъэ плащ-хэу клэкълэ заджэхэрэр ащыгъэху шъофым зэрихъэ-хэрэр. Ахэм сэшхо е нэмыклэ шэ зыдамыштэмэ, бэщ пы-тэшлэ аршинитлэу фэдиз икы-хъагъэу алыгъ. Бэщым ышъ-хъагъыкълэ гъучл хъурае шло-хэлэ, ычлэгъыкълэ дюйм 18 фэ-диз зыкыхъэгъэ (сантимет-ритф фэдиз мэху) гъучл пащлэ пылэ. Гурыт ллэшлэгъухэм зэолхэм пхэкълэ клэко пылэу адзыштыгъэ пчым ар фэд.

Байхэмрэ цлэрылохэмрэ сыдигъуи сэшхо амылыгъэу унэм кыкыштыгъэхэп, япсэуплэ чыплэхэр мыулэ-шыгъэху, яклэджыбэхэм шэ зэрылэ патронхэр арымызэу къабынэщтыгъэхэп.

Едыдж Батрай итхылэ мы сурэтыр кыхэтхыгъ. Ежъ тхылтыр кызыштышхыфым шъулэжышхыфым: «Россель-хозбанк», кь. Мыекъуапэ, р/с 40802810612000000327, к/с 30101810200000000745, БИК 047908745, Контактное лицо: Шапошникова С.Н. Тхылтым ыуасэр сомэ 700.

Тел/факс: (8772) 57-67-77, 57-67-88, 57-52-77, 57-54-77.

Заом хэхъагъэмэ

Пыим пэуцужыкыгъэу щэрджэсхэр пчыкълэ фэдэх, Европэм анахъ дзэ цынагъоу щалытэрэри ахэм апуцужыкышхы-щтэп. Щэрджэсым ишырэ ежыгъэрэ заом хэхъагъэхэмэ, ащ фэдизэу зэрэшлэх, зэгурлохыш, тлэуи кызыдигъэшлыгъэху кыныцэху. Щэрджэс зэолыр егъашлэ пыим лэрыкуыт фэ-шлыщтэп, лъы тклэпс кыкълэнэжыгъэ зэоцт.

Эдмонд Спенсер.

Дахэ, лэрыф

Заом лухъан хъумэ щэрджэсым илэш-шъошэ анахъ дэгъу дэдэмкълэ зегъэндэ. Илэшэрэ ишъуашэрэкълэ ар лъэпкъыбэм къахэтхы. Азиэми Европэми ащыслэгъэгъэп щэрджэсым илэшэрэ ишъуашэрэ анахъ дахэ, анахъ лэрыфэгъу.

Хъан-Джэрыи.

Зэфагъэр адыгэм икълэс

Адыгэм ышхъэкълэ ифитыныгъэ зыпшлын цылэп, лыагъэ дыземыхыи, сабыим фэдэу плорэм къедэлэуцт, тлэкълэу уфэп-хъашизми ухэзэгъэцт, ау емыкълэу удзэклэмэ кыпфидэцтэп. Адыгэм ишэнэп илэыгъэ тегуцылэныр, ышхъэ цытхъу-жыгъэрэ, ау нэмыклэ горэм лыгъэ зэрихъагъэмэ, ащ кыныцт-хъуцт, изекълэуакълэ ыгъэшлэгъоцт.

Теофил Лапинский.

Тилъэпкъ кырауаллэхэрэр

Тхъэм елэ

... Кавказым щедгъэкълэу лъыгъэгъэ заор сыгу зэрэтемыфэрэр емыкълэу кысфалэгъуи, мы чыналхэр кэсыбгынэн фаеу хъугъэ.

Ащ (Кавказ заом) сыгу кыгъэкълэжы Аме-рикэр заокълэ къашигъэ зэхъум испанцэхэм зэра-хъэгъэ лые зекълэуакълэ жбалымыгъэрэ, ау мыщ цыслэгъэгъэп Писарэ е Кортес икуп

зэрахъэгъэ лыхъужыкыгъэм ебгъашигъэ хъун шанхъэ гори. А зепхъокълэ-техкълэу кълэныхэм испан тхыдэм кыхъанагъэр лыкълэ гъэшъо-кыгъэ лъэуж. Кавказ заор урыс тарихыым ащ фэдэ лъэуж цымыхъунэу Тхъэм елэ.

Хылушгом цызэогъэ урысыдзэм ипэцэгъэ генерал-лейтенантэу Н.Н. Раевскэм министр-рэу Чернышевым 1841-рэ илъэсым мэзаем и 21-м фитхыгъэ рапортым цыщ.

Урыс-кавказ заор илъэ-сишгэрэ зэрэкуагъэм пстэури тышгъуаз — ар Къэбэртаем къышдаубл, убых чыналъэм 1864-рэ илъэсым шаухыгъ. Ащ Кавказ чыналъэм инахыбэ зэлыубытыгъуу шытыгъ, ау ар лъэпсэич зыфэхугъэр адыгэ-хэр ары: заом хэклодагъэхэм анэмыклэу яхэку арагъэбгынагъ адыгэхэм япроцент 90-м.

Джары геноцидкӀэ заджэхэр — лъэпкъыр зетеукӀэу ичӀыналъэ ипфымэ. Тыфай-ичӀфемыи, урысыдзэм ащ фэдэ жьалымыгъэшхо кызырэддызэрихыгъэм зэрэдунаеу шыгъуаз.

1837-рэ илъэсым Кавказым клогагъэ урыс пачыхъу Апэрэ Николаир. Ащ «гъогур фагъэхъазырын фаеу пшъэрылъ афашыгъагъ Черкесиим щызаощтыгъэ урыс дзэпащэхэм;

зытыригъэуагъ. Ащ шымыгушукӀыгъэхэр, ары паклошъ, кыгъэгубжыгъэхэр урыс дзэ-зецхэр арыгъэ: абдзахэхэм затыгъ шъхъае, заор кызы-тыригъэузон мурад илагъэп генерал-фельдмаршалэу Барятинскэм — Кавказым щы-лэ урысыдзэхэм ядзэпэцэ шъхъалэ. Щэрджэсхэмрэ урыс дзэпщхэмрэ тхьапшырэ зэдэ-гушылагъэхэми, зыкӀызыгуры-мылоштыгъэхэм ушъхъагъу илагъ — гукӀэгъунчъагъэр, лъыр гъэчъэгъэнымкӀэ зэрэ-рамыгъэкъурэр. Ащ шыхъат фэхурэр макӀэп. «Непэ къу-шъхъэчӀэхсэм яхъадэ заулэ кытӀэкӀэхъагъ, — ытхыгъагъ Филипон. — Хъадэхэм ашъ-хъэхэр паупкӀхи, чэтэным кӀо-цӀалъхъагъэх. Шъхъэ пэпчъ Вельяминовым зы червонцӀкӀэ ещӀфы, етӀанэ шӀэныгъэхэмкӀэ академием афарегащэ». Ащ

зым исхэмрэ зэбгъэпшэнхэр хуштыгъэп. Чэтэнымрэ Да-гъыстанымрэ ащедгъэкӀокӀы-гъэ заом фэдэр Щэрджэсым кышцеӀуштыгъэп, пстэум фэ-мыдэу, шапсыгъэхэмрэ убых-хэмрэ тӀапхъэшэкӀымэ, евро-пэ къралыгъохэр, зэкӀэм апэу Инджылызыр, заом кыхъэ-хъанкӀэ пшӀэхэнэп. Филипсон зэрилъыгъэрэмкӀэ, КъохъэпӀэ Кавказым ис лъэпкъэхэм да-хэкӀэ тагурылон, къэдгъэдэ-лошъунхэ фэягъэ, Тыркуем дашӀырэ сатыумкӀи яхабзэ-хэмкӀи тапэмыуцужъу. Илъэс цӀэкӀ хъугъэу Григорий Филип-сон Кавказым къулыкъу ше-хы, ау джынэс кыгурылуа-гъэп къушъхъэчӀэхсэм дахэ-кӀэ узэрахэмызэгъэщтыр, уахэ-зэгъэгъэ шъо кызытырагъэуа-гъэми, макӀэ шӀэн, бэ шӀэн, кызырэыопцӀыжыштыгъэр. Щэрджэсхэм яунашъо нафэ

Лъыгъэчъэ зау

Кавказым къагъэкӀожыгъагъ полковникэу Хъан-Джэрые — къушъхъэчӀэс тхъаматэхэм залушгъэкӀэным фэшӀ.

Генералэу Филипсон ыгу-къэкӀыжъхэм ахэт: «Гелен-джик тызынэсым ятӀонэрэ ма-фэм къэбар тагъэшлагъэ къу-шъхъэчӀэс тхъаматитф зиусхъа-нэу Вельяминовым дэгъушы-лэнэу пытапӀэм кызырэкӀуа-гъэмкӀэ. Шапсыгъэхэмрэ нат-хъуаджэхэмрэ лыкӀо къашы-гъэхэу ары ахэм кызыралуа-гъэр. ЛыкӀохэм Вельямино-выр адэгъушылагъ. Ахэм генера-лым къыралуагъ: «Тэри, тичӀы-налъи Урысыем тыритыгъэхэу тырку султӀаным макъэ ыгъэ-лугъ ащкӀэ фитыныгъэ гори имыӀэми. Тэ тышъхъафит, ти-фитыныгъэ къэтыухъумэным фэшӀ тызэошт, урысхэр Пшы-зэ зэпырэкӀыжыфэхэ нэс заор зэпыдгъэуштыгъ, тичӀыналъэ аштэн ягухэлъу кытӀылемы-жъэхэмэ, урысхэр тэрырэ тызэныбджэгъуштыгъ...» Лы-кӀохэм джэуап кӀэкӀ аритыгъ Вельяминовым: «Типачыхъэ унашъо тэ тэгъэцӀкӀэ, заом хэ-унахъохэмэ ар зилажъэр ежъ щэрджэсхэр ары...»

Урыс дзэпащэхэм янахы-бэм зэралъыгъэрэмкӀэ, сыд те-кӀуадэми, заор ыкӀэм нэгъэсы-гъэн фэягъэ, къушъхъэчӀэхсэр зэхъэгъэкъуагъэхэу, ахэм уадэ-гушыӀэзэ уагурыломэ, сатыу адэпшӀызэ уязэгъымэ нахъ зэ-фагъэу зылыгъэхэри урыс дзэ-пащэхэм ахэтгыгъэх.

1859-рэ илъэсым ыкӀэм Фи-липсон генералымрэ абдзахэ-хэмрэ зэгурылохи, заор агъэу-цугъ. Абдзахэхэм затыгъ: ахэм ядзэпащэу Мухъэмэд Амин урысхэм алэмычӀэ зырилъ-хыгъэ. Ядин, яхабзэхэр, яхэку къафагъанэхэмэ, заом падзэ-жыштыгъэп абдзахэхэм — ащ фэдэ гушыӀэ атыгъагъ.

Абдзахэхэр заом зэрыхэкӀы-гъэхэм Бытыригъы шыгушу-кӀыгъ, е шыгушукӀыгъэу шъо

пыгъэшагъэу етхы: «Зэриха-бзэу, Засс унашъо ышӀи, хъа-дэхэм ашъхъэхэр паригъэуп-кӀыгъэх, ахэр зыдищэхэи, Засс Прочнэ Окоп кӀожыгъэ. Ащ ыужыкӀэ илъэс тешилагъэу Засс Ставрополь сыщыӀулагъ. Ежъыр жэм исыгъ, ащ ыуж жэ заулэ итыгъ. «Тыдэ уежъагъа, зиусхъан, лажэхэмкӀэ пщэрэ-ри сыда?» — ащ сеупчыгъ. «Вельяминовым дэжъ сэкӀо», — ылуагъ генералым. Жэхэм арылъыри сигъэлъэгъугъ. Сы-гу зыгорэу къэхъугъ жэм сы-зеплъэм: шъхъэ къушъхъэ шъэныкӀо илыгъ...»

А пстэур кызыкӀэстхырэр къушъхъэчӀэхсэр лъыгъэчъэ заом хэзыдзэгъэхэ дзэпэцэ жьалымхэм гукӀэгъу зэрахэ-мылтым шыхъат фэхурэ бэ-дэдэ зэрэщыӀэр ары, ахэм зэ-рахъэгъэ лыагъэм кыхэкӀыгъ ыкӀэм нэсыфэ къушъхъэчӀэх-хэм лашэр зэрамыгъэтӀылыгъ-гъэр. Щэрджэсхэр ащ зыфи-цагъэр тэшӀэ зэкӀэми: хэкур абгынэн фаеу хыгъунэм рафы-лагъ заом къелыгъэр. Щэр-джэсхэр яхэку игъэкӀыгъэнхэ фаеу апэу Иофыр къэзыӀэ-тыгъагъэр Кавказ корпусым иштаб шъхъалэ илшъхъэте-тыгъэу Дмитрий Милутинын арыгъэ. 1857-рэ илъэсым ащ ытхыгъагъ: «Ахэр (щэрджэс-хэр) Тенэ (Дон) гъэкошыгъэн-хэ фае, сыда плэмэ Ставрополь губернием чыгу нэкӀ шыӀэп, ахэр ащ дгъэкошыхэу къэзэкъ-хэм акӀыб дэдгъэтӀысхъэхэмэ, тигухэлъ шъхъалэм — ахэм япсэупӀэ къэзэкъхэр кышце-бэкӀхэу тшӀын зэрэфаем нахъ пэблагъэ тыхъушт. Ащ фэдэ гухэлъ зэрэтиӀэр къушъхъэ-чӀэхсэм ашӀотыушъэфын фае зыдгъэкошыштыгъэ пӀалъэр къэ-сыфэкӀэ».

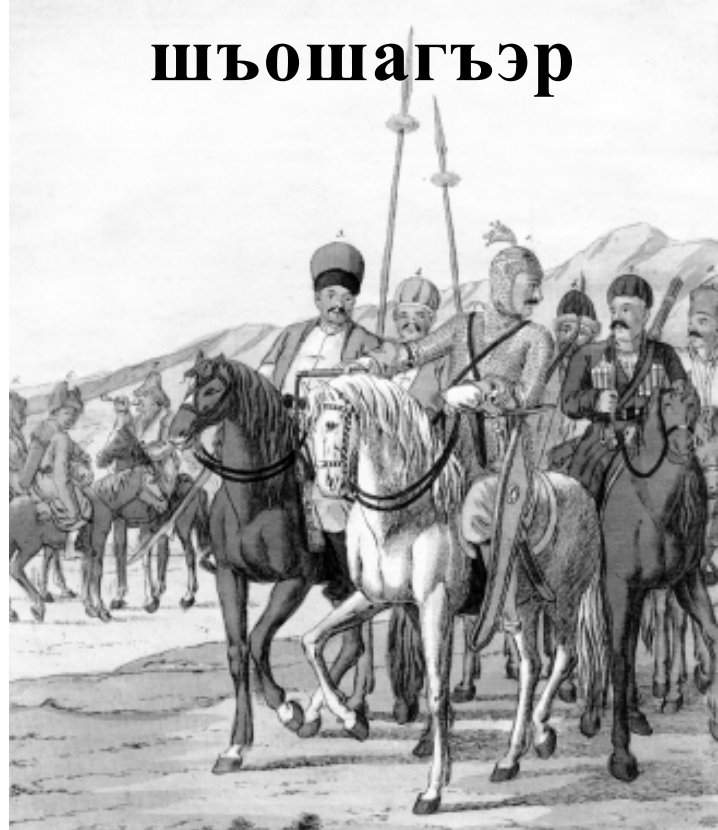
1860-рэ илъэсым щэрджэс-хэр зэунэхъулӀэгъэ унашъор аштагъ. Ащ фэгъэхыгъэу Ми-лютиным ытхыгъагъ: «Пшы-зэ иадрабгъу (Щэрджэсым) заор зэрэщыкӀон фэе шыкӀэм-кӀэ яакъыл зэтефагъэп гене-рал-лейтенант Филипсонрэ графэу Евдокимовымрэ. Фи-липсон зэрилоштыгъэмкӀэ, КъохъэпӀэ Кавказым щыпсэурэ лъэпкъэхэмрэ КъокӀыпӀэ Кавка-

кызыхъугъэр императорэу ЯтӀонэрэ Александр 1861-рэ илъэсым ибжыхъэ Кавказым зэкӀор ары. А илъэсым Ионы-гъо мазэм и 16-м пачыхъэм Ӏулагъэх абдзахэхэм, убыххэм, шапсыгъэхэм ялӀыкӀохэр. Ми-лютиным игукъэкӀыжъхэм мырзуштэу ахэт: «Урыс импе-раторым ыпашъхъэ ихъагъ Бэрэдж лэкъо цӀэрылом щыц горэ. «Цыфыбэ зышымыгъо-зэ Иоф горэм игугъу къэсымы-шын слэкӀыштыгъ, — ытхы-гъагъ М. И. Венюковым. — Кавказым зынэсым къушъхъэ-чӀэс тхъаматэхэм залушгъэкӀэ-нэу гухэлъ ышӀыгъ императо-рым. Сэ сызэрэгугъэрэмкӀэ, а уахътэм къушъхъэчӀэхсэм афэ-гъэхыгъэу унэшъо зэхэфыгъэ гори шыаӀэгъэп, — къушъхъэ-чӀэхсэр япсэупӀэ чыпӀэхэм къа-рафынхэ фая, хъауми ахэм къафагъэнэнхэ фая пытапӀэхэм ашӀомыкӀэу? «ЯтӀонэрэ Алек-сандр итегыгъо итхыдэ» (1871-рэ илъэс) шыхъат зэрэхъурэмкӀэ, ащ иправительствэ къушъхъэ-чӀэхсэр ячӀыналъэ рагъэзыкӀын гухэлъ илэгъэштӀэп. А «тхы-дэм» тыщыӀокӀэ: «Къушъхъэ-чӀэхсэр яхэку ипфынхэм пае ащ бэдэдэ зэрэхэкӀодэшттыр зэрэтекӀодэшттыр джэнджэш кыфагъэкӀогъэшт... Къу-шъхъэчӀэхсэм ялӀыкӀохэм задэгъушыӀэм пачыхъэм ари-луагъ яхабзэхэмрэ ямылӀкурэ зэрахэмыӀэбэшттыр, пытапӀэхэр зытырашӀыхъэгъэ чыгум фэ-шъхъаф зэрашӀомыкӀодыштыр, а пстэум пае къушъхъэчӀэхсэм гъэры ашӀыгъэхэмрэ ахэм аго-хъажыгъэхэмрэ къаратжыкы-штыгъ. ЯтӀонэрэ мафэм къу-шъхъэчӀэхсэм ядзэуап пачы-хъэм кыфахыгъэ. Ащ кы-щиоштыгъэ урысыдзэр Пшы-зэрэ Лабэрэ икӀэкӀыпӀэкӀэ зэ-пырыкӀыжынынхэ фаеу къу-шъхъэчӀэс тхъаматэхэм кызы-рагъэуцугъэр».

Щэрджэс лыкӀохэр импера-торым зыӀокӀэхэ нэуж графэу Евдокимовыр гузъжыгъу хэ-фагъ: лашэр агъэтӀылыгъэу Уры-сыем ыӀэмычӀэ зыралъхъэмэ, ахэр ячӀыналъэ къырагъэнэ-жынынхэкӀэ шынагъэ. Генера-лым нэмыкӀ гухэлъ илагъэр: къушъхъэхэм зы щэрджэси

Щэпсэух адыгэхэр дунаим

Адыгэхэм ижъыкӀэ ятеплъэ-шъошагъэр

Черкес (адыгэ) пщым итеплъ.

П.С. ПАЛЛАС:

«Черкес (адыгэ) пщыр е-оркыыр хъэкӀапӀэ зыкӀокӀэ зэрэщытын фаем фэдэу, ифэшыуашэу зифапщтыгъ. Шыгъынхэм акӀыкӀэ зэолӀ шъуашэмрэ тамыгъэ мэ-лумрэ (чэтӀэудзэр) щы-зэгъэпшыгъагъэх. Ахэм ашъхъагъыж ашъо джанэ загъорэ тыралъхъэщтыгъ. Ар шылыч хъурджэнэ пӀуа-кӀэхэм ахэшӀыкӀыгъагъ. Танджымрэ (щылыч пӀуа) алэхэм атырапхэрэ пластин-кэхэмрэ шылыч пӀуакӀэм хашӀыкӀыштыгъ.

Хъурджан зэрыдзагъэхэм

ахэшӀыкӀыгъэ сеткэр тан-джы чӀэгъым кышцегъэ-жъагъэу ытэмэпкыххэм къанэсыштыгъ. Ябгыры-пыххэм къамэхэмрэ кӀэ-рахъохэмрэ апылгых, ша-бзэмрэ сагъындакымырэ (колчан) шъо кӀапсэхэмкӀэ акохэм хъураеу агошӀэ-гъагъэх. ХъакӀэкӀо Иоф хэ-мытэу, ау сыдми зӀукӀэшт-хэмэ е ушъхъагъу горэ ялэ-мэ, ашъо джанэр ашъхъагъ тель джанэм ычӀэгъ ашӀы-штыгъ, лашэхэм ащышэу сэшхо закъор ары зыдаштэ-штыгъэр. ПӀэло пэпцӀэ кы-хъэхэр ашӀалъэщтыгъ...»

къахигъэнэштӀэп — джары зы-фэзаорэр. Евдокимовым бзэ-джагъэ ыгу кыхыагъ: изэолӀ-хэм ащышэу полковникэу Аб-деррахман чэтӀым къушъхъэ-чӀэхсэм адэжъ ыгъэкӀуагъ. Шъуедаомэ, ежъугъэзымэ па-чыхъэм кышъуфимышӀэн шыӀэп, — арилуагъ Евдокимо-вым къушъхъэчӀэс тхъаматэ-хэм, — пачыхъэм шъуедау дзэр Пшызэрэ Лабэрэ азэпы-ришъыжынынэу, хылушъом Ӏуа-шыхъэгъэ пытапӀэхэр аригъэ-къутэжынынхэ фаеу. Евдокимо-вым игухэлъхэм щэрджэсхэр ыгъэпӀэхъугъэх, ащ джыым ялоф кышъызэщыкыуагъ — ге-нералым зэшагъэр кыдэ-хъугъ».

Щэрджэсхэр хэдэнхэ фаеу хъугъагъэ, е Урысыем мэкӀэ-ма-кӀэзэ зырагъэзэгъыштыгъ, е ашъ-хъэ заом халъхъаштыгъ, нэмыкӀ хэ-кыжыпӀэ а уахътэм ялэжы-гъэп. ЯтӀонэрэр ары кыхыахы-гъэри зытекӀодэжыгъэхэри.

Мы тхыгъэр кызыредгъэ-жъагъэм, геноцидым Иоф кытебгъэзэжыымэ, хэкум раф-хэ зэхъум щэрджэсхэм адызэ-рахъэгъэ лыагъэмрэ жьалы-мыгъэхэр зэбгъэпшэнхэ бгъо-тынэп — ар яфэшъошагъэн

щэрджэсхэм, аль зыфэбгъэ-чъэн, яхэку нэкӀы зыфэпшын лажъэ ялагъэп.

Къамыгъэхъун альэкӀышты-гъэа а насыпынчъагъэр? Ащ джэуап етыжыгъышӀош. Сэ зэрэслыгъэрэмкӀэ, Урыс-кав-каз заор кызыгъэжъэгъэ урыс дзэпщхэм гъогоу кыхыахы-гъэри зэрыкӀуагъэхэри гъогу анэх пхэндж дэдэр ары — ащ теунэхъуагъэх щэрджэсхэр. «Хъугъэр хъугъахэ, ащ пфе-шӀэжынын шыӀэп» зыӀохэрэр зафэхэу слыгъэрэп. Ар пшӀо-зафэмэ шӀэпхъэджагъэ зезы-хъагъэхэр бгъэпшынэнхэу шы-мытэу ары зэрэпӀыгъэрэр. Та-рихыым зэкӀэ зэригъэфэжы-гъэу, ащ тебгъэзэжыкы мыхъу-нэу олгытэмэ хэтэ адэ мы-сэр? Джыри зэ кытесэгъэзэ-жышъ къэсэлэ: щэрджэсхэм геноцид зэрарашӀылагъэм щэч хэлъэп — ар пфычӀэухъумэ-штӀэп, къралыгъом ащкӀэ зи-умысыжынын фае.

ЯКОВ Горди.

Тарихъ шӀэныгъэхэмкӀэ доктор.

(Журналэу «Звезда», Санкт-Петербург. 2007-рэ илъэс N 12-р)

Мысэр агъэпщынэу хабзэ

Ильэсишэрэ тлѳкитлурэ хыр. Джащ фэдиз уахтэ тешлэжыгъ адыгэхэр зэунэхуылэгъэ зэо мэхъаджэу Урысые пачы-хъагъум къаришыллэгъагъэр зыуцужыгъэм. Сыда лажьэу ялагъэр тятэжыхэу ащ фэдэ жьалымыгъэ кызыррахыгъагъэхэм? Мы упчлэм иджэуап непэ кызнэсыгъэм тарихьыми хэ-плъагъорэп, ау, нафэу зэрэщы-тымклэ, лажьы-хъакъи ялагъэп адыгэхэм, ячлгы мамырэу шы-псэуштыгъэх, ар сыд фэдэ псэуплэ шлэгъуагъ! Хыгъунэм пэлулэшьбогъэ члгыхэр, мэр-хэр, кьущьхэхэр, псыхьохэр хъаклэу къафаклэхэрэм янэ-плъэгъу тенэщтыгъэх.

Дунэе джэнэтэу альытэщты-гъэ адыгэ члгыхэр пыйхэм зао-клэ зылэклагъэханхэм шыгу-гъы-щтыгъэх, ау лъэпкъым ипсэуплэ шлудэдэ зэрилэгъурэм, лыгъэ хэлъэу ар кызырегъэгъунэрэм пыйхэр къагыригъэгъушхощты-гъэхэп. Я XIX-рэ ллэшлэгъум иятлонэрэ клэжьэныкыо Урысые пачыхъагъум колониальнэ по-литикэу зэрихъагъэм кыхэклэу адыгэхэм лыгъэгъэ зао къари-шыллагъ, дзэшхохэр адыгэ чы-налгъэм къыритлупщыхъагъэх. Адыгэхэр ягъунэгъухэм атеохэу, ячлгы къагырахыным пылгы-гъэхэу шытыгъэп, мыдрэ Уры-сыем хы Шлуцлэм еклурэ гъогу-хэр имылэмэ мыпсэужышхунэу ылуи, ар шлогъэнаплэ ышлвгъэу шытыгъ, сыд арауагъэми уцу-гъэхэп. Джащ тетэу мамыр шы-лаклэ зилэгъэ адыгэхэм ячлгыи, ямылкъуи лашэклэ къагъэгъунэн фаеу хьугъагъэ. Урыс-кавказ заом ллэшлэгъу фэдиз ыукъуды-иш. Лъэныкыутлукли члэнэ-гъэшхохэр ашлвгъэх, ау урысые

пачыхъэм сыд фэдизыдзэ шло-клэдыгъэми шлолѳыгъэп, игу-хэлъ кыдэхъуным пае зы-шъхьасын шылагъэп. Егъэшлэрэ пыеу урысые пачыхъэхэм ялэ-гъэ Осмэн империири къотэгъу кызыррашылгъагъ. Тыркухэм быслымэнхэу зыкъагъэлагъэ-зэ, адыгэхэр агъэплъэхъугъэх, ежъхэм ячлгы дунэе джэнэтэу, ащ шытхъэжыынхэу къашлуа-гъэшлвзэ, адыгэхэр икльжыын-хэм рагъэнэцлгыгъэх. Тыркухэр шыгъозагъэх адыгэхэм ялвблэ-нагъэ, Осмэн империем иджэ-гъогъухэм арагъэзэонхэу, ячлгы гъунапкъэхэр къарагъэгъэгъунэ-нэу ары ягъухэлъыгъэр.

Джарэуштэуи хъугъэ, къума-лыгъэ зэрэхъэзэ, адыгэ хыехэр агъэпцлагъэх, хымэчлым кощы-жыынхэм рагъэнэцлгыгъэх, пил-дзэхэм язаозэ фэхыгъэр бэдэд, псыикльжыыми, гъаблэми, узхэ-ми адыгэ лъэпкъым шлуагъэкло-дыгъэри джащ фэдэу бэ. Тыркуе-м нэсыгъэгъэ адыгэхэр зи зэ-хъопсэнхэ шылаклэ луклэгъа-гъэхэп. Анахъ члгы дэйхэм ахэр арагъэтлвхъэгъагъэх. Абзэклэ гушылэнхэ, адыгэ лъэкъуацлэхэр ахьынхэ, ясабыйхэм адыгацлэ-хэр афаусынхэ фитыгъэхэп. Тхьамыклэгъошхуагъ ар. Непэ кьэралыгъо 50 фэдизым адыгэ-хэр ащэпсэух, хымабзэклэ на-хьыбэр мэгушылэ. Тыркубзэр, арапыбзэр адыгэхэм янахьыбэм ашлэ, ау ныдэлъфыбзэр зышлэу ныбжыкльэхэм ахэтыр маклэ.

Тилъэпкъ урысые пачыхъэ-хэм хъазабэу рагъэщэчыгъэр бэдэд, лэклъыбэм экзэкощыжы-ми тхъагъоу ылъэгъугъэ шылэп. Яклалэхэм, ллэужэу къэтэджыхэ-рэм тинахьыжъхэм ахэлъыгъэ шэн-хэбзэ дахэхэр зэрэхалъхъа-ным дэшъхъахыгъэхэп, джащ фэдэу адыгэхэм яклэныжъ бай кызыэтэгъэнэжыгъэгъэныри зы-щагъэгъушпагъэп.

Тилъэпкъ цлфыгъэгъэхэу зэрэ-хэлъыр, адыгэр шыпкъагъэм, зэфагъэм ятельхъаплэу зэрэщы-тыр нэмыкл лъэпкъышхохэу зы-дэпсэунхэу хъугъэхэми икьуклэ зэхашлэгъагъ. Джары цыхъэ къа-фашлэу кьэралыгъо лэнэтлэшхо-хэм закльлуагъахъэщтыгъэхэр, Тыркуем, Сирием, Иорданием, нэмыкл хэгъэгъухэми ядзэпащэ-хэм янахьыбэр адыгэхэм ащы-щыгъэх, министрэхэу, парла-ментхэм ялэшъхъэтетхэу, ядепу-татхэу маклэп ахэтыгъэр.

Тыркуем непэ адыгэу мил-лионитф фэдиз шыпсэоу ары зэралорэр, иныдэлъфыбзэ рыгу-щылэшъоу ахэм ахэтыр мэклэ дэд. Зыбзэ зымышлэрэр лъэп-къым шыщыжэп. Хэхэс адыгэ-хэм ар кызагурэлол, ячлгыужэ къагъэзэжыным ыуж ихъэгъа-гъэх, ау ар кызыдэхъугъэр лъэ-шэу маклэ.

Совет хабзэр Урысыем зыщэ-уцум ыуж адыгэхэм къагъэзэжы-а шлоигъоу кьэралыгъо гъуна-пкъэм къэклѳлэгъагъэх, ягъухэлъ къазыралом къафадагъэп, шхонч-хэмклэ ахаохи, нэбгырэ заулэ аукльыгъагъ...

Охъгэ зэфышъафхэм СССР-м илэшъхъэтетыгъэхэм ащыщхэм хэхэс адыгэхэр къалъэлухэу, къа-фатхэхэу кыхэкльыгъ ячлгыужэ къырагъэхъажыынхэу, ау къа-дэхъугъэ шылагъэп. 1986-рэ илэсым СССР-м и Президен-тэу М. С. Горбачевым Сири-ем шыщ адыгэ куп кыфэ-тхэгъагъ. А писъмэм къыща-лѳщтыгъэ тилъэпкъэгъухэм я XIX-рэ ллэшлэгъум Урысые па-чыхъагъум ячлгыужэ атырихы шлоигъоу зао кызыраришлы-лэгъагъэр, сыдэу хъугъэми, зэрэзегурымылогъагъэхэр, лъэны-кыутилуи члэнэгъэшхохэр зэ-рашлвгъагъэр, ыклэм адыгэхэр лэклъыбым кощыжыынхэ фаеу зэхъум, Тыркуе (Осмэн) импе-

рием ичлыналъэ псэуплэклэ кы-зэрэхахыгъагъэр.

«... Я XX-рэ ллэшлэгъур кы-хъагъ, Октябрэ социалистическэ революционер теклуагъ. Ленинскэ лъэпкъ политикэм ишлуагъэклэ адыгэ лъэпкъхэм ятарихъ чы-гужэ икьэухъумэн фэгъэхыгъэ бэнэныгъэм ифэшъошэ уасэ фашлвгъагъ К. Марксэр Ф. Эн-гельсэр. Ащ фэдэ позицием адыгэ лѳфыгъом изэшлѳхынклэ ишлуагъэ къэклон фэягъэ, тичлы-гужэ тыкъэкложьыным ифиты-ныгъэ дгъотын фэягъэ, ау лѳфы-гъор шызэпырагъэзэгъагъ стали-низмэм иэпохэ... 1989-рэ илэ-сым посланиеу кыпфядгъэ-хыгъэм ишлуагъэ къэклонэу, тилъэпкъ лѳфыгъом ухэплъэнэу лъэшэу тыгугъэщтыгъэ, ау джы кызынэсыгъэм зэрэхъугъэри къэтлонэу тшлэрэп, типисъмэ СССР-м шытегушылэгъахэхэп сыд фэдэрэ лъэныкыокли, кы-щелѳа посланием.

Тшлѳшгъ мэхъу СССР-м шыу-цугъэ лъэхъаныклэм ифэмэ-бжыымэ дунаим тет цыф лъэпкъ пстэуми зэрэтарыхъэщтыр. Джащ фэдэуи тэгугъэ лэклъыбым шыпсэурэ адыгэхэм ятарихъ члгыужэ къагъэзэжыным ифи-тыныгъэ зэралэми кыкльэб-гъэтхьынэу».

Посланием джащ фэдэу кы-

щелѳо зичлгыужэ кьэзыгъэзэ-жышщт унэгъо 230-м (ахэр нэб-гырэ 524-рэ мэхъух) лѳѳ клы-хъэ-лхъэ амышлынэу, зэри-щыклагъэу лѳѳхэр зэпагъэфэн-хэу кьэлъалѳх. Къэкложьыштхэм кыкльагъэтхыи псэуплэ унэхэр къаратынэу зэрэклэмылгълухэ-рэр, унэ рашэфынэу мылкъу зэралэри кьалѳо, унагъо пэпчъ мылкъоу лэклэлыри тхылъым кыратхагъ.

Лъэшэу гухэкл адыгэ лъэп-къэу лѳфышлѳбэ дунаим шызы-лэжыгъэм икьѳу уасэ джырэ тиуахътэ зэрэщыфамышлврэр. Ащ ишыхъатба тилъэпкъ ита-рихъ зытетым тетэу кызырамы-тхырэр. Адыгэхэм лъэпкъгъэ-клѳд (геноцид) заоу къарашлы-лэгъагъэм тикъэралыгъо зэрэ-щытемыгушылэхэрэми еплѳлэ-щтыр пшлэрэп. Непэ кызнэ-сыгъэм Урыс-кавказ зэо пхъа-шэу клуагъэм лажъэ гори зи-мылэгъэ адыгэхэу хэклѳдагъэ-хэм саугъэт горэ афагъэуцуми хъунба — хэтэ ар зилѳфыр? Адыгэхэр хымэ члгы горэми енэцлгыгъэхэп. Зэошхор кьезы-гъэжъэгъагъэр урысые пачы-хъэхэр ары. Ахэм джы ачлшлэ итхэр арых а лѳфым изэшлѳхын зипшъэрылъхэр.

БРАНТИЭ Казбек.

Заор

Заор мэшлѳ лыгъ.
Заор лъыгъачъ.
Заор шыуаб.
Заор клэлэ ибэ пчъагъ.
Заор зыпсэ зыгыгъэх ным
Ылгъэ къытратхъыжыгъэ сабыи быдзашъу,
Заор тырагъэстыкльыгъэ уимзэ.
Зэшъхъэзашъѳ ашыгъэ уикъуадж.
Заор лъэпкъгъэклѳд, лъэпсэич.
Заор хъадрыхэ гъогу.
Заор унэгъѳ зэтѳч.
Заор гъаблэ, гъае.
Заор хымэчл чыл...
Заор лъэпкъ зэпэлапчъ.
Заор лъэпкъ итэкъухъагъ.
Заор хэхэс гъашлэм
Зэгъуиутыгъэ уикъѳш ...
Заор яхэгъэгуклэхэр къаухъумзэз,
Зэрэукльыгъэхэ зэкъѳш.
Заор къэхалъэ хъужыгъэ,
Хэхэс адыгэ кьѳджэ пчъагъ,
Заор уихэку узэрэщымаклэм,
Гур пызылѳнтлвкльыр ихъылы,
Заор хэку шлулэгъум,
Лъэпкъ шлулэгъум,
Игъѳнэмыс ехъулэгъэ хэкупэс адыгъ.
Заор тхьамыклагъу,
Заор емын,
Заор тэлау...
Ауми, угу кьэбгъэкльжыын фае заор,
Имэшлѳ лыгъэ джыри зыкъемыгъэстыным фэшл,
Угу кьэбгъэкльжыын фае заор,
Шъузэбэ шлугъэмэ
Джыри къахэмыхъѳным фэшл.
Гум кьэбгъэкльжыын фае заор,
Ным ибыдзышъ зылуыфагъэр джадэми,
Зэрэклѳчлэджэр уинэрылэгъушъ.
Гум кьэбгъэкльжыын фае заор,

Жэм дизэу «симзэ, сикъуадж»,
Умылѳшъуным итхьамыклагъѳ зэхэошлэшъ.
Зышыбгъэгъушши, ащыбгъэгъушши
Хъуштэп заор,
Гъэшлэрэ гухъэ-гужьым
Лъэпкъхэр зэремытхыллэрэр къыбгургегъаѳшъ.
Агу кьэбгъэкльжыын фае заор,
Узгъэмэклагъэм имысагъэ
Зыдишлэжыынм фэшл,
Агу кьэбгъэкльжыын фае заор,
Лъэпсэич узышлвгъэм,
Лъапсэм укъыришлэлэжыын зэрэфаер гургегъаѳшъ.
Зышыбгъэгъушшэ хъуштэп заор,
Тхьамыклагъѳ ктэмыхъужыынм фэшл,
Емынэм, тэлаум захиухъумэным фэшл.
Тхьамыклагъѳом кельыжыгъэр псэун фае,
Шылаклэм лъыхъун фае.
Ар чыѳѳпсы хабз.
Арышъ, ззэуагъэхэм ябынхэр зэшлужыых,
Чъыги зэдагъэтлвсы,
Унэ ныкъѳстыр зэдѳлэхэзэ ашлвжыы,
Унэшхом ылъапсэ зэдагъэпыгъ.
Дунаир езыгъэуцѳлэгъэ пый мэхъаджэм,
Хэгъэгъури, дунаири шаухъумэх.
Тилъыхъужъхэр тищысэх.
Ллэшлэгъухэр кызынэзычыгъэ тиорэдыжъмэ
Тилъэпкъ аплу, алэжыы.
Быи итэкъухъагъэр хэкужыым къетэшлэлэжыы,
Ткъѳшхэм тыкъагъэбаи,
Усаклэхэри кыытфашъхъ,
Орэдыжъхэри кыытфашъжыых,
Пкльыхъаплэр нэрылэгъу тфашы...
Хэкужыым ымакъэ хэхэс адыгэр егъэгъушхо,
Хэкужыыр инэплэгъу регъэты.

МЭЩФЭШЛУ Нэджэдэт

Тиорэдмэ цлфы лъэпкъхэм альагъэлэсы
Лъэпкъым кьэхъулэгъэ тхьамыклагъѳори,
Лъэпкъым иллыгъэ зынэсырэри,
Тикультурэ зэрэлагъэри ...
Тиорэдхэр кыфѳлджэ
Лъэпкъ зэрэлыгътэм,
Лъэпкъ зэрэгъашлѳм,
Лъэпкъ зэгъурылѳжыым.
Ахэр ары лъапсэ афэхъуштыр
Дэхъагъэм,
Шлугъэм,
Зэдытиунэ хэгъэгъу лъэпыгъэм...
Шымылэжыым ыпсэ
Зезылэщтыри, зыгъэтынчыштыри.
Кызызэплэжыкльырым ылъэгъурэр ары,
Кыкльэныгъэр ипхъыхъэ-итэкъумэ,
Дэдзыхыгъэмэ, ямыпсэыгъэ зеклуклэ къахафэмэ
Тынчына фэхыгъэм ыпсэ?
Унагъор зэтэгъэпсыхъагъэмэ,
Быным ллакъѳом шытхъу кыфалэжыымэ,
Шымылэжыыр мылэгъэ шлалэба.
Опсэуфи арба зыклэхъѳпсыштыгъэр.
Арышъ, непэ тызыфэшпыгъѳхэрэм тафэшпыпкъэмэ,
Апсэхэр дгъэтынчынэу тыфаемэ,
Уасэ фэтэжъугъэшл тыбзэ.
Зетэжъугъэлэт тикультурэ,
Хэхэсыр кьэтэжъугъэщэжъ,
Тыжъугъэбэжъѳжъ.
Тызэритэкъухъагъэм итхьамыклагъѳо
Лъэпкъ клуачлэу кьэтэжъугъэштэжъ,
Тырыжъугъэгъушху, тилъэпкъ
Техъыкльыгъэр техъыкльыгъэу
Джыри зэрэпсэпыгъэ-лъэпыгъэм фэшл!
Тыфэжъугъэпсэу тилъэпкъ
Дунаир шэтѳфэ псэпыгъэ-лъэпыгъэу
Шылэным фэшл.

ЮШЪАДЭ
КЪЫТФЭЗЫУХЪУМЭРЭР

Адыгэм иискусствэ, ижьырэ лэ-
шлагэхэу лэпккым игьуклэ шла-
гьомэ кытфагэзнагьэхэу лэшлэ-
гьумэ кытфаухумагьэхэр тигьэ-
хэгьэшлүмэ зэу ащыц. Илэс мин
пчъагэм чыгум ыбгашьо щигь-
эгупсэфыгьэ кьэжьыхэр Тхьэм
щымыщынэхэу непэ археолог
«шлүцлэхэм» атлэкых, хьадэжъмэ
акьупшхьэ-лэашхьэхэр ратэкьу-
хэх.

Дыхъэм, тыжыным, джэрзым,
сэд фэдэ гъучи ахэшлыкыгъэу
к'алэк'лахьэрэр ахэм мылык'ухэ-
к'ыплэ ашы. Зы пкыгыу нэмилэ-
ми ащ фэдэу захьык'лэ, тилъэпк'э
ичыг' лъапсэ шыщ мэгу. Арзу-
штэу ащэхэрэр, официальнэу
Москва е Санкт-Петербург к'ары

**кырэ археологмэ кычлаыхыу,
тэ кыдынамыгъэсхэу ежэ ямузей-
хэм ачлалъхьэхэрэр титарихъ ин-
клубгохэр дгъэунэфыжынхэмкӀэ
пэрыхъушхо кытфэхъух.**

Ар кытэмтэсхуулэным фэбанэу, тичлыгу кышычлатыктырэпкыгыохэр лэпкыым кысфиухымэхэ шлоигьоу, ахэм кьарыкIуагьэр, зыфэдэхэр зэхифыхэу шлэныгэлэжьэу тилэр бэп. Ахэм ашыщ непэ гушылэгьу тызыфэхьугьэ Кьуекьо Маринэ. Ар Адыгем гуманитар ушэтынхэмкIэ институт инаучнэ IофышI, джырэблагэз искусствоведениемкIэ кандидат зэрэхьугьэр кьэзыушыхьатырэ тхылъ ВАК-м кысфаригэхьыхьыгь.

— Марин, апэрэмкѣ тынфэгүшѣо наукэм ылъэныккѣкѣ гъэхъагъгъу пшѣгъэм пae, джыры нахъ хъбгъэхъонзъ тынфѣлѣа. Шъныгъгъэлъжъ бѣкѣae, Тхъэмкѣ шыкур, Абыгем и. а. Ау о снъхъватгъу кыхъхъыгъгъмр эдсерттацъ зытентхъхъгъгъ теммър адлълъжъагъгъу зи тилън фаеп. Декоративнъ-прикладной искусствем уныхъанзъ сыда кызыхъкѣгъгъ?

— Уадыг зыхбуклэ, о узыфаер арэп нахыбэм пшэрэр, ишчыклагээр ары. Адыгэ хабэм ары ылорэр. Ау мызгыгэгум сыгу кысылорэм сытефагэ, ар на-сыпыгыгэу зыфэсэлгэгужы. Стхыгы, сшагы, згэхыгэ гор-и шойэн фæе, ахэр шлу стьэгур-р йофмклэ кэсылэжыынэу хьуггэш, сырыраз.

Сү Пэнзэжыкыёе еджапёр кыэсыухынкIэ ильэс кысфэнагъуу Кубанскэ кызралыгъо университетым художественнэ ыкIи техникескэ графикэмкIэ ифакультет чIахэ зышIоигъохэр зыцагъэхъазырыштыгъэхэз курсхэм саседжагъ. А факультетыр сэ сапэ кыухыгъ сшынахыжыёу Хъабэхуу Адамэ. Ар джыздэм Адыгэ кызралыгъо университетым сурэтшыным зыфэзыгъасэхэрэм яотделение ипаш. Адамэ исурэтшылыкIэ, искусствэм зэрэпыщагъэм ифэмэ-бжымэ сэри кыстырихыагъ, сыгу екIугъ. Еж университетыр кыззиухыгъ ильэсым зычIэсыгъэ факультет шыпкьэм сэ сыхIэхагъ. Университетыр кыэсыухынкIэ ильэсIу кысфэнагъуу Iоф сIшIэнэу есгъэжыагъ. Тхьамафэм зэ сыкIожыыз, чылэм анэрэ классым кышшегъэжыагъуу яенэрэм нэс черчениемрэ сурэтшынымрэкIэ шезгъэджагъэх. Ащ дакIоу, сэнхъатуу кыэххэсыгъэм елытыгъуу, научнэ конференцие зэфэшхьафхэм сахэлэжыагъ, гъэхъэгъэ шIуIаехэри сшыгъэхэу алытагъ. Ары наукам иапэрэ лъэбэкъухэр зэрэсшIыгъэхэр.

Искусствэм итарихь аныхь тызшыцынэрэмэ аышыгыг, ау ар аныхь гъэшІэгъоныгыг. Сэнэ-хъатэу зызфэгъасэщтыгъэхэр зы ІофыгъокІэ къэуцштыгъэп,

пишлыкыш хуштыгыгэх. Уфаем сурэтышлэу, уфаем к1лэлэ-егаджэу, скульпторэу, графикэу, живописцэу, дизайнерэу, джашк фэдэу бэу зтефтыгыгэхэ. Ашыггым художественнэ-графическэ факультет илэу СССР-м университетилу нылэп итыггэр: зыр — Краснодар, адрэу Ижевскэ адэ-тыгэх.

Еджэныр кIэухым зыфаклөкIэ, анахэ Гофэу студентым кыфанахэр дипломнэ сурэтым ишын. Ац дуж ситэу апэ Мыекыуапэ сыккыдэхьанэу хьугтэ, нэужым мы кьалэм кыбзэггэззжышцтмэ сшлэгтэп, сэ сигупшысэхэр нэмкыгыгэх.

— Ар бэрэ щыІэныгъэм
щэхъу — о зы иохъухъэ, ау
нахъыбэрэм ежъ зыфаем
уещэ...

— Ары зэрэхьугъэ дэдэри. Адыгэ пшысэмэ атехьыгъэу сурэтыр апэ згъэпсын сыгу хэлъыгъ. Къымафэу, диплом сурэтхэр езгъэжыагъэхуэ сянэ янэу Чхъэбхъан дунаим ехыжыгъ. ШШу дэдэ слъэгъуштыгъэти, къин къыс-щыхьугъ. Тянажэ губызгъэу, цыфыгъэшхо хэлъэу, адыгагъэр ренэу ыпэ итэу псэугъ. Сянжэ зэфыкъом, къыхэсхыгъэ темэр зэблэсхужьы, аш фэгъэхыгъэу сшшынэу исхухьагъ. Къысылонгъэ дахэм изакъоп, дунаеу сызыхи-цгъагъэм сэ шлэныгъэу шыгыгъ-тыгъэмкIэ джэуап сыфэхужьы сшшонгуагъ. Аш фэгъэхыгъэу триптих цинкографиэмкIэ сшшы-гъ. «Сабыгъом игукъэкIыжъ» — аперэ сурэтым адыгэ кушгъэр, сабыгъом инэшанэхэр къыгъэ-нафэхуэ Iэмэ-псымэхэр итыгъэх композицие шIыгъэу. Кушгъэ орэдым игушыIэхми сурэтыр къызылъыакIухъэштыгъэ.

Ятлонгэр сурзтым «Клэлэгүү» фэсүүсыгь. Адыгэ нысэ джэ-нмэр адыгэ шуашэмр зэхэз-гьахэхи, ашккэ пшээшэ унэр кээзгэлэгүүагь. Синэнэжэ Пэ-нэжыкьуае Пакь шыралошты-гэ, арыты, адыгэ ордэдыжэу «Си Пакьэм» исатыр зауэ сурэтыр зээпсаон кыкхлүхүэ тесгхагь.

Тянэжъ зэрэщымылэжым
елыытыгъэу ящэнэрэ сурэтым
«Гукъэкыжъ» цлэу фэсшыгъ.
Мыхэр згъэхъазырыхэ зэхум,

Мыекьо пэ
музеим сы-
кэклогъагъ,
тхьамэфитур-
рэ сышылэ-
жыагъ. Ащ
члэлыгъэ лъэпкъ шьуашэхэр,
тхыпхэхэр сыгу ялугъэу згъэфе-
дагъэх, «сыдэу дахэха тилэшпа-
гъэхэр!» сlyи сашыгушлыкыгъ.
Джауштэу сыгуклэ кызырэхэс-
хыгъэм елытыгъэу адыгэ сур-
этклэ сидиплом згъэпсыгъэ, ар
сянжэ фэзгъэшшошагъ, ары сэ
сиамалыгъэр. Лъэшэу сigoпaгъ
а сурэтхэр дэгъу дэдэклэ зэрэха-
гъэунэфыкыгъэхэр, выставкэу
Ростов-на-Дону шыреклокы-
гъэм зэрэхагъхыагъэхэр. Адыгэ
купкл зилэгъэ сурэтхэм тилъэпкъ
искусствэ апэрэу сыкыращэ-
ллагъ.

Университет ужым Мыекъуа-
пэ сыкъагъэкъуагъ, еджэпэ
залэмэ Иоф ачысшагъ. Сигуапэу
сыгу къэкыжьы яплэнэрэ еджа-
плэм кӀэлэщыкълумэ дышъэ ида-
гъэр, Ӏпэщысэ зэфшъхьафхэм
«яшъэфхэр» зэрэщадгъашӀэ-
щтыгъэхэр. 1988-рэ илъэсым
научнэ-ушэтыплэ институтым
ИофшӀэ сылухьагъ, джы нэс ащ
зэпымыоу сыщэлажэ. Мыщ
сылутэу унагъо сыхьагъ, сабий-
хэри къыссыфагъэх, ау наукэр
амал зэриӀкӀэ ЧӀэсыдыгъэп,
этнологимэрэ народнэ искусствэ-
вэмрэ апылӀ отдел кӀэу къыщы-
зэлуахыгъэти, ащ зызгъэзагъ.
Адыгэ искусствэм нахь сыщы-
пылынэу джауштэу амал сифӀ
хьугъэ.

— А уахътэр ара художественнэ гъучIым уныхъанэу зипхъухъагъэр?

— Ары. Зальташлэрэ археолог цлэрылоу, искусствэм хэшлүкл дэгуу физилэ Лэупэклэ Нурбий институтум нэлүас сышыфэхуыг. Мыр адыгэ лыпкэмьы ыгурэ ыпсэрэклэ хялэлэу фэлэжэрэ цыф, адыгэм идышэ клэн емызыцу клегууае. Археологмэ кынычлахыгэхэр искусствэм ыльэныкыоклэ зэхэфыгэным имэханэ апэ кызыгурызгэлүагэмэ ашыц Нурбий. Джауштэу а Юфом сыфежыаг. Сигухэлэ лүшлэх зэрэмьыуштыр кысало-кыыагэ, нэмькл темэ шэтэмэ

щызэІуахыгъ. АщкІэ ишІогъэшхо кыыгъэкІуагъ апэрэ искусствоведэу тилэгъэ Кушъу Аслъан.

— А. Лесковым изкуугагэп нийа а лэххэным Адыгеим археологу кыакоштыгээр. Эрмитажым, Кыокипэм шипсээр лэпкхэм ямузей, нэмыкхэм кыарыкхэм бэ тичыгу цытлагээр. Ахэм адыгэ зи адлаксэщтыгэзба? Кычылахырэр тыдэ ахыштыгэхэ?

— Къызфалпорэр тэрэз, а илхэсхэм археологхэр тичыгу кыбиэнэгъагъэх, бэ щатыгъгэри, бэ кышагъотыгъгэри. Адыгэ археолог зырызхэри ягъусагъэх, ахэм ашыщ джы Лъэпкъ музеи иди́ректору Джыгу́нэ Фати́мэ. Къычлахыгъэр зэкIэ зклайлапи, зыдащэжыгъ. Ахы уеззгъыжын, федэ горэ хэлъэу агъэфедэштыгъэмэ. Тичыгу, тилхэпкъ фэгумэкIу ахэм зи адэлажэрэп. Тэ тащыщ кIуагъэки рагъэкIолIэштэп.

Отделыкыҥ сүздөкжөбүгүм
Юф шыпшэнккэ гээшлэгөө-
ныгээ. Адыг календарьхэр
«Адыгэм идьшээ кэн» ылоу
кыддзгэкыг, шлэныгэлэ-
жэу Теуцожь Нурыет сигъусэу
«Золотое шитье адыгов» ылоу
альбом дах тышыг. Побла-
шынэм сышыгөзагэми, Гьу-
ккэ Замудин сйлэныгэюу ар сгэ-
нах кызгээхэбжыг. Аш да-
ккы, тхакломэ ятхыл пчыагн
афээгккэрэклэг.

ТилъэпкъкӀэ тиискусствэ игу-
гъу тшы зыхьукӀэ нахьыбэм
кыхьэдгъэщырр дымшэ идэр,
тыжын бгырыпхыхэр е кьамэ-
хэр, пхьэм хэшхыкыгъэ Ӏшлэ-
гъэхэр, пӀуаблэ зыфӀпӀоштхэр
ары — тынэ кӀэтхэу, тинэрылгъ-
гъухэр ары. Ау ахэм анэпӀмыкӀ-
хэу, мы чӀыгоу тызетытым тятэ
пӀашэмэ кышщытфаухьумагъэ-
хэу, зыми фӀэдэ имыӀэу, тэ
тинасыпкӀэ тэтыхэху археологи-
ческэ саугъэтхэр чӀэлъых. Ахэм
жабӀэ аӀумылхэр, «кьалотэн»
алъэкӀыштыр бэ, титариш игъоу
тырашӀжы, Ӏлъэс минхэм ты-
мыплӀэхьоу тыпхырашы. Ахэр
арых тӀлапӀэ кызышещӀэхэрэр,
Ӏлъэс мин зытфыжым кьэткӀугъэ
гъогум игъунджэхэр.

Адыгэм ыцІэ рязыгыІаугър
непэ тиІэ тіэкІур арэп, а ильэс
чыжьбэхэм къащезьягъ зыфэдэ

шымылэ «Мыекьопэ археологическэ культурэр», «мыотлэм якультурэ», «касогмэ якультурэ», «Шытхьэлэ культуэр». Ар зышлолофыр маклэти, сэ склуачлэ кызырихьэу адыгэ искусствэр зытетыпхьэм тезгьэуцожьы сшлоигьоу изэгьэшлэн, изэхэфын зыфэгьэзагь.

Университетым сыщеджэ зэхьум, алырэгьу шьэным фэлээ Абрэдж Гоцэфьж, сурэтышл цлэрыло хьугьэ Бгьошэ Налбий, гьуклэ лэзуу Еутых Асе кыздеджагьэх. Асерэ сэрэры адыгэ искусствэм тыздыпылгыгь, еж практикэмклэ зигьэзагь, сэ теориер кыхьэхсыгь.

Археологхэр матлэх, ары кьэс зы клэ горэ кыхьагьэщы. Кызырэрэслогьагьэу, таджэ кьаглоштыгьэмэ зэклэ апэ кыфэрэр эклэуаплэти, кыздиклыгьэм ащэжыщтыгьэ. Ау мыгьэ щегьэжыагьэу тыхэгьэгу сьд кышчычлэтыкыгьэм, кьэдгьэнэжыынэу амал тилэ хьугьэ. Етлани, археологэу Тэу Аслъан ахэм адэлэжьэнэу фитыныгьэ илэ хьугьэш, зыгорэхэр нахь эклэугьаех. Ар дэгьу, дэир сьд кычлэхыгьэм хымэ археологмэ кызырэтэмыпэсэрэр, тимеуеу зэралорэр ары. Хэти иен ыльэклышт, ау тэры кызыфамыгьэ-шъуашэрэр.

Шыпкьэ, Кавказым лэшлэгьу пчъагьэхэм, ильэс минхэм бэ кыхьагьэр, шыкошгьэр, ау антропологмэ афорэм ушлэтынэу щытэп. Ахэм кьаушыхьаты тичыгу тятэ пашьэхэр ижэ-ижьыжым кышцегьэжыагьэу зэрэте-сыгьэхэр. Ахэр кошынэу хьугьэхэм, чыжэу лүкыштыгьэхэп, кьагьэзэжыщтыгьэ. Нэмыклэпкьэу кытхьагьэхэм зышлэ горэ кытхамыльхьагьэу щытэп, яльэужхэр кьэнагьэх, ау сэ зэрэслыгьэрэмклэ, ежхэм кытфахыгьэм нахьыбэ тилэпкьэ икультуэрэу тэ яттыгь.

— *Ижыкыкы хьугьэр, шылагьэр кьэбарыжэ закьоп кьэзылуатэрэр. Археологмэ кычлэтыкыгьэхэу о зэхэп-фыхэрэм художественнэ гьучлыр апишэ ит. Ащ сыды хьахьэрэр?*

— Сьд фэдэ гьучл хэшлы-кыгьэм, ащ зы сурэт е тхыпхьэ горэ тетмэ, ар художественнэ гьучлым хэхьэ. Тичыгу кышчычлэхырэмэ янахьыбэ дэдэм тхыпхьэ атет, ахэр зэклэ гьэшлэгьонх. Гьучлым тешыхьэгьэ сурэтым имэхьанэ кызыбгьотырэм, ар зиер — сэрмата, мыотла е нэмыкла, кьэбгьэнэфэныр лэшлэх мэхьу. Искусствем уетхыхьэ зыхьуклэ, археологгер, тарихьыр, этнографер, аужым, мифологиери лубытыплэ пшлынхэ фае. Лэпкьэ гупшысэ уилэу а зэклэми уакьыпкьырыкымэ, зэфэхьысыжэ гьэшлэгьонхэр пшлынхэ олэкьы.

Гушылэм пае, адыгэмэ тхьабэ зышлэщтыгьэ уахьтэр зыфэдагьэр сурэтэу ашлэщтыгьэм кьегьэлэагьэ. Ащыгьум цыф сурэт ашлэщтыгьэп. Нэужым мыотл культуэр, зиххэр, касогхэр кьэклагьэх, лэпкьэхэм нахь зэхэхьэхэу аублагь. А лэшлэгьухэр арых адыгэмэ ацлэ нахь кызыхьэщыгьэр. Археологием саугьэтэу илэр гьунэнч, ау гурыт лэшлэгьухэу адыгэхэр лэпкьэ зышыхьугьэхэр, ягугьу нахь зышлэщтыгьэхэр зызыгьашлэрэр мклэ дэд. Искусствэм фэгьэхьыгьэ яблэнэрэ Европэ Конгрессэу 2004-рэ ильэсым Стамбул шылагьэм сыхэлэжьэнэу сызырагьэблагьэм,

адыгэ искусствэм фэгьэхьыгьэу доклад кышчысшылагь.

Юшгьэдэ Юашьхьэу «Мыекьопэ культуэр» кызыщэжыэрэр ары сэ ситхыгьы кызырэрэзгьа-жыэрэр. Юшгьадэ затыгьэм юуж ильэсишгьэм ехьу тешлэ-жыгьэм, джыри ащ шлэныгьэлэжэ пчъагьэмэ зыфагьэзэ-жы, сьда плэм ащ кычлэхыгьэмэ афэдэ зэрэдунаеу тетп. Дышгьэрэ тыжынынэ Юшгьадэ кышчычлэтыкыгьагьэр бэдэл. Ащ тхыль пчъагьэ тыратхыагьэ, шлэныгьэлэжэм конференцихэр зэхашагьэх, «Майкопский феномен», «культурный феномен» алуагь, джащ фэдизэу ар бай. Ау Лэупэклэ Нурбий нэмыклэу ащ адыгэ тетхыагьэу сэ сшлэрэп. Нурбийклэ, Тэу Аслъанклэ, сэркыкы е джыри нэбгырэ зытлэушклэ декоративнэ-прикладной искусствэр кытфэхьумэщтэп, тичыгу кычлэхыгьэхэри зэрэтэты-хэр зэклэмэ ашлэшэ тфэгьэхьуштэп. Мыхэм непэ политикэхшо ахэлэ.

Кызырэрэслогьагьэу, шлэныгьэ пчъагьэмэ уакьыпкьырыкыгьэ, тиискусствэ кьэбгьэнэфэжыын фае, лудэнаклэ кызырэрэпкьуды-ирэм фэдэу зым зыр пышлагьэу ар тарихьым кыхьэошчыжы. Гушылэм пае, зы гьучлым тешы-хьэгьэ сурэтым фэдэ ильэсишгьэ е ильэсишгьэ заулэклэ узылгы-кьуатэклэ нэмыклэми теолэжыо-

жы. Зэфэдэ тамыгьэхэр, ахэр нахь зызыгьэклэхэр кыхьэбгьэ-щынхэ фае. Етлэнэ ахэр зие лэпкьым ыльапсэ кьепшлэлэнхэ олэкьы. Уфае хьумэ, тэрзэу улэжы, нэмыклэ угу ильымэ, нэмыклэу укьеклуаллэ. Зэклэ тичыгу щытлэгьэ археологхэр тэрэзыджэу мэлэсэху плонери тэрэзылэп, зэклэ зэдэбгьаклэ хьу-рэтэп, шыпкьаглохэри ахэм ахэ-тых. Гушылэм пае, Краснодар дэсыгь археолог цлэрылоу Н.В. Анфимовыр. Пшызэ шьолгыр кышчычлэхыгьэмэ афэгьэхьы-гьэу альбом шлагьэ «Древнее золото Кубани» ыцлэу ащ зехи-гьэуцогьагь. А зыр ары Веселов-скэм кычлэхыгьэхэр адыгэмэ зэрэер кьэзыушыхьатыгьэр. Шлошхьуныгьэ пытэ фырилэу, шыпкьагьэ хэлэу тхагьэ. «Меоты — предки адыгов» зыфилорэ тхыльэу адыгэ шлэныгьэлэжымэ кьыдагьэклэгьэм хэлэжыагь.

Непэ тлэгьэурэ археологмэ ягупшыси, атхьхэрэри нахьыбэрэм нэпэмыкы. Анахьэу ахэр зыпылхэр тичыгу кышчычлэ-тыкыхэрэр адыгэмэ ямьехэу, ялофи хэмьылуэ арагьэштэнэу ары. Ахэм зыгоруштэу уапэу-пужьын фаеба?! Джары археоло-гиемклэ сыкыкыгьэ, адыгэ ис-кусствэм изэхэфын сэ сызкы-пылгыр. А Юфыр псынкла плэмэ, псынклэп. Зы щысэ кьэсхьын.

Сэ сыздэлэжыэрэ темэмклэ диссертацие птхымэ, ар кьэбгьэ-щыпкьэжыным пае Москва е Санкт-Петербург умыклоштмэ, ащклэ Совет нэмыклэ кьалэмэ ялэп. 2003-рэ ильэсым сэри ситхыгьэ сьгьэу Москва сыклауагь. Кушъу Аслъан лэшэу ыгьэблагьэщтыгьэ шлэныгьэлэжэ цлэры-лоу, искусствоведэу, наукэхэмклэ докторэу Севьян Израилевич Вайнштейн нэлуасэ сыфэхьугь. Ащ ильэс 70-м ехьу ыныб-жыгьэ, научнэ руководителэу уилэштмэ нахьышлэу улыхьы-жынынэу щытыгьэп. Ау мош фэдэ лы цлэрылоу зэрэдунаеу зэла-шлэрэм охьтэ лые илэна, кьемы-зэгьымэ сьуи, сьугэмкыгь. Ау зэклэ дэгьэу зыпыфагьэ, профес-сорыр синаучнэ пацэ хьугьэ. Диссертациеми Советыр зы-дэщылэ институтым сыклауагь, стхыгьэм хэлпэагьэх, дэгьуклэ аштагь, стын фэе экзаменри зэшлэзгьэклэгь. Лэшэу дахэу институтым кышчыспэгьокыгь, ишлуагьэ кысыгьэклэгь Расул Гамзатовым ыпхьоу Патимат, ари искусствовед, мы институтым цлэа-жэ. Оппонентхэр кьэзгьотынхэ зэхьум, зыр искусствэм пылэу, адрэр археологмэ на-хьышлэу алуагьэти, ари згьэцэ-клагьэ. А уахьтэм Москва кы-кыгьэ археологхэр Кьокыплэм щыпсэрэ лэпкьэхэм ямузей кьэклауагьэхэу Хьатыгьужы-кьуае щэтлэхэти, музеем итхьа-мэтэ гуадзэу Пэнэшъу Руслъа-

нэ тарихьэлэжыэу, шлэныгьэхэмклэ докторэу Владимир Эрлих нэлуасэ сы-фишлыгь, стхыгьэ-ми ригьэджэ. Ыгу рыхьыгьэу ылуи, оп-понент хьунэу си-гьэгугьагь. Ау сэ Москва сызэклом, сэ сызетхыхьэщты-гьэ лэшлэгьухэм хэшлык дэгьу афы-рилэу ылуи, кьыдэ-лэжыэрэ Л. Носко-вар сидиссертацие еплэынэу рысигьэ-тыгь. Сэ сшлагьэп ахэр ыпэклэ зэрэзэ-дэгьушылагьэхэр, кьызырэрэклэгьэмклэ, а бзыль-фыгьэм сэ ситемэ фэдэ хьазы-рыгьэ ежэ иери. Джащ гьэшлэ-гонхэр кышцегьагьэх. Сидис-сертацие кышчысыушыхьаты-жышт мафэр агьэнэфагьэу се-жэзэ, Л. Носковар ядиректор игуадзэ езэгьы, искусствэхэмклэ институтэу сэ сызпхыгьагьэм диссертациемиклэ и Совет ипа-щэ ралуи, ошлэ-дэмышлэу ильэ-ныкьоклэ сифохэр зэклахьагьэх.

Мэзэ зытлэрэ хьурэр сфызэ-хэмыфэу сыхэтыгь, етлэнэ кьа-игьэ зысэшыпэхэм, Л. Носко-вар кысфэтхагь. Ылорэ ошлэ? «Зэклэ Пшызэ шьолгыр архео-логмэ кышчычлэтыкыгьэр е монголхэм, е хазархэм, е бол-гархэм яй. Адыгэмэ яй плэ зы-хьуклэ, егьашлэм уидиссертацие кьэуушыхьатыжыштэп...» «Егьашлэм» зерилауагьэмклэ тлэ-кьу хэукьагьэ нахь, сызэрамы-гьэхохьугьэ кыхьэклэгьэп. Шып-кьэр плэштмэ, сьугу клэдуи хьугьэ, клэдынба ильэситфырэ ушагьэсымэ?! Ау езгьэжыагьэр фай-фэмые-хэми ыклэм нэсымыгьэсы зэрэ-мыхьуштым кьуачлэ кысхиль-хьэщтыгь. Етлэнэ сегупшысагь: «Мыхэм афэдэ шлэныгьэлэжы-шхомэ сэ сифошлагьэ бырсыр кьырашыллагьэмэ, ащыгьум стхыгьэм мэхьанэ горэ ил, гьо-гу тэрэз сьтет». «Егьашлэми

диссертацие сэрэмышлэ фаеми, ау тичыгуи, тижыхьэри кысфэрэ-зэнхэп сигупшысэ зэхьокылымэ» сылауагь.

— *О птхырым имэхьанэ кыгурылоу сыкыпкьыоуцон, сыкыбделэн, ылоу шлэныгьэлэжыхэм, тхьаматэхэм кьа-хэклэгьэба?*

— Кыбделэ зышлэигьом амал илэп, зиамалым кьыпфи-шлэнуу ахэтыр бэп.

Зы щысэ кьыпфэхьын. Темэу сыздэлэжыэрэмклэ археологмэ кычлэхыгьэ пкыгьыо зыбгьу-зыпшлэ горэ карт тесхыныш, кышыплэхэмэ кьэбгьэлэжыон-хэу, етлэнэ ахэр сурэтышхо сшыжынынхэ фэагьэ. Ащыгьум сызшылэжыэрэ ушэтэклэ инсти-тутым пащэу илагьэр Мэкулэ Джэбраил. Ащ псымэ Лэпкьэ музеем аригьэхьыгь. Музеем ифонд сышылэжыэнэу, сызфэе сурэтмэ копие атырысыгьэхынэу ары ащ итхэгьагьэр. Тэ тиинсти-тут хэт кычлэхьэми, зыфэе тхы-лыр кьыфащтэ, ищыклагьэмэ копие рагьэшлы, дэгьуба ахэм зыгорэ агьэгумэклэ, тетхы-хьэхэмэ! Ау сызэремыжагьэу Ю-фыр кычлэклэгьэ — ахьщшлэу кыкьлэлэлуэгьэх. Тэ тиинститут зэрэтырэм фэд, тыдэ кырихы-на, Джэбраили нэмыклэхэри хэ-гушылагьэх, ау щытырысагьэ-хыгьэп. Ильэс кьэс а Юфыр кьалэтыжыгь, культуэрэмклэ ми-нистрэхэри бэрэ зэблахьугьэх, адыгэмэ зэралоу Шхьагуащэ псыби дэчыгь, ау ильэсишлым кьыклоцлэ музеем ифонд сышы-лэжыэнэу мыхьуэз, диссертацие-ри сыухыгьэ, кьэзгьэшпыпкьэ-жынынэу игы сифагь.

Тхьэмклэ шыкур, зэклэ зэфэ-дэп, кьыпфишлэрэм нахьы гу-шылэ дахэ кьыозылорэм нахь гу-хэхьо хэбгьуатэу мэхьу. Кыс-фащлагьэ ыкли кьызделагьэх шлэ-ныгьэхэмклэ доктор цлэрылохэу Кьэбэртэе-Бэлкьар Республи-кэм шышхэу Мэлбэхьэ Борисэ, шлэныгьэлэжымэ япашэу Бгьэжы-ныкьэ Бэрэсбый, Дагьыстан шлэныгьэлэжымэ яушэтэклэ ин-ститут шылажыэхэрэр, нэмыклэ-хэри. Мэлбахьор наукэмклэ си-пэшагь, Бэрэсбый сиоппонен-тыгь. Мыш фэдэ гьэсэгьэшхо-хэр кызырэрэзгоуцагьэхэм си-гьэгьушхуагь.

— *Москваба диссертациер кызыщыуушыхьаты-жыгьэр?*

— Ары. Сэ ильэситфэ сызы-шагьэсым, Севьян Вайнштейн идунэу ыхьожыгь. Ары Мэл-бэхьэ Борисэ наукэмклэ сипащэ зыклэхьугьэр. Адыгэхэмклэ деко-ративнэ-прикладной искусствэм-клэ докторэу а зыр ары непэ тилэр. Мэлбахьом икандидатски, идокторски кызыщиушыхьа-тыгьэхэр Строгановскэ Академи-ер ары. Адыгэмэ яискусствэ ащ щашлэ, осэ гьэнэфагы фашлы. Сэ Интернетым сышылыхьозэ

Строгановскэ Ака-демиер сынэ кьыпэ-шлофагьэти, джау-штэу сафэтхэнэу хьу-гьэ, диссертациери афызгьэхьыгь. Агу рыхьыгь, аштагь, си-мафи кьагьэнэфагь. Еплэ о зэрэхьурэм, зымэ ильэс пчъагьэ сшлуагьэклэдыгь, Пшызэ шьолгыр кышчычлэхыгьэхэр адыгэмэ яеп сагьэ-лонэу пылгыгьэх. Мыдрэхэр лэшэу гуфэбагьэ хэлэу, рэ-хьатэу, зэгурыложэ члэуу Диссертаци-

оннэ Советым изэлулэ ситхыгьэ шытегушылэ. Сигумэкли сша-гьэгьупшэжыэу, сагьэрэхьатэу Советым хэтхэр кышчыспэгьо-кы. Адыгэ чыгуи кычлэхы-гьэхэр тэтыгь зэрэслагьэм кыы-гоуцагьэх. Аужыпкьэм, «Шыы-хьэм иобраз скифмэ арапхы шьхьае, ар адыгэмэ нахь афэ-гьэзагь, Мэзыгьхэ епхыгь» сыла-гьэти, ари кьыздаштагь. «Худо-жественный металл адыгов» зы-филорэ тхыльэу кьыдэзгьэклэ-гьэр сэри сьугауагь афэгьошчыгь. Нэужым еджагьэхэр кысфьте-ожыгьэх, агу рыхьыгьэу алуа-гьэти, сэри сьигьэгьушхуагь.

— *Сьд анахьэу Советым хэтмэ кыхьагьэщыгьэр?*

— Археологиемклэ материа-лыр искусствоведением ильэ-ныкьоклэ кьэтхыагьэу джырэ нэс зэрэшымылагьэр ары ситхы-гьэ осэ гьэнэфагьэ кызыкыфа-шлыгьэр. Ильэс 80-м кьехьу ыныбжыэу зы бзылфьыгьэ цлэ-рыло горэ хэсыгь а Советым. «О непэ кьыбдэхьугьэм фэдэ, си-пшашь, зэрэ Урысые Федера-ции кышчыдэхьугьэу сэ сшлэ-рэр, — кьысылуагь ащ. — Ар-хеологиемрэ искусствэмрэ азы-фагу лэамьдж теплхьагь. Зэ-клэми тэшлэба археологым има-териал искусствовед зэрэнимы-гьэсырэр, хигьэхьанэу зэрэфэ-мыер. О лэныкьуйтлэри зэбгьэ-кьугьэш, хьупхэр кьэпхыгь...»

Ащ фэдэ гушылэмэ уамыгьэ-гушхо хьуна! Уагьэгьушхо ыкли уагьэгьугьэ. Стхыгьэм хэгьахьоу фэшлэ фаехэр кьысалауагьэх, лэныкьэу зытлэу зафэгьэгьэнэу кьысфэгьэнэфагь, докторскэ диссертациеми кьэжэштхэу кы-хьагьэхьожыгь. Ахэм зыфалуа-гьэми семьгупшысэу, сыклэмы-хьопсэу щытэп, ау мышклэ сапэ ишы сшлоигьых шлэныгьэлэжэ шлагьохэу Лэупэклэ Нурбийрэ Тэу Аслъанрэ. Ахэми ялоф ра-гьэкужыымэ, адыгэм идышгьэ клэ клэзыгьоежыштыр на-хьыбэ тыхьушт.

Непэ шлэныгьэлэжэ горэ кыт-фэклоныш, тэ тифохэр тфызэ-рифэштхэп. Шлэныгьэлэжэ ныб-жыкьлэхэр кьыткьэлыклонхэ фае лэпкьэ гупшысэ ялэу, тигу-шхьэ лэжыгьы, тиматериальнэ культури клаугьоешгьунэу. Узэ-дэлун нахьыжэ шылэмэ, дэлон клэли кьыкьоклышт. Джащы-гьум тилэпкьэ икультуэрэ ыльа-псэ кьэтыушхьумэн тлэкьышт. Тэшлэ, чыгь лэпсэр нахь пытэ, нахьыбэ хьу кьэс, чыгь шьха-пэри нахь ырабэ зэрэхьурэр.

— *Тхьауегьэпсэу, Марин, непэ уахьтэ кыхьэпхи укьы-зэрэпфэклауагьэмклэ, тыхьэб-гьэдэлауагьэр бэ, гьэшлэгьэны, умурад дахэхэр тапэкли кьыбдэхьунхэу тыкьыпфэ-лэло.*

— Шьори тхьашьуегьэпсэу сыкьызрегьэуэблэгьагьэмклэ, шлур тапэ зэклэми ерэлэ.

ЖАКІЗМЫКЬО Аминэ.

Лъэпкъ шлэжымрэ искусствэмрэ

Фильмэхэр, спектаклэхэр тымьгъэуцухэ хьушцтэп

Урыс-кавказ заом фэгъэхьыгъэ фильмэхэр, спектаклэхэр джырэ лъэхъан зэрэтищыклагъэ-хэр кыдэтлгыти, Урысыем искусствэхэмкIэ изаслуженнэ Iофышлэшхоу, режиссер цIэры-лоу ХьакIэгъогъу Къэсэй гушылэгъу тыфэхьугъ.

— *Къэсэй, тилъэпкъ тарихъ гъогуу кыкIугъэм тыте-гушылэ зыхьукIэ, Урыс-кавказ заор тигушхьсэхэм нахъ къахэтэгъэи. Тытхьаусыхъным паеп, шлэжэ тилъэу тыпсэуэ, тапкIэ тылгыкIуатэ тилъоу-гъошъ ары.*

— Ащ фэдэ еплгыкIэхэр сэри силэх, ау шыIэныгъэр зы чIыпIэ зэримытырэр, лъэхъаным кызы-дихьырэ зэхьокIыныгъэмэ уадэ-лэжъэн зэрэфар кызыдэплгы-тэкIэ, ор-орэу узэушпыжъэу бэр-рэ кыыхэкIы...

— *Джырэблагъэ Налык уэрэщылагъэр, лъэпкъ Iофыгъо-мэ уапылгъу фильмэхэм, спек-таклэхэм ягъэуцун игъуэрте-гушылэгъэр тэилэ.*

— Iофыр едгъэжъэгъэ кьодый, жыIоба гъэзетымкIэ тигухэлъ-хэр цыфмэ ятIоныр?

— *УнчIэхэр уилэхэми, тизэ-дэгъушылэгъу лъыдгъэкIуатэ сшIоигъу. Михаил Лохвицкэм итхьылгъу «Громовый гул» зы-фиIорэм бэрэ тытегушылэ, ау Iофыр зэрэлгыкIуатэрэм игъэрээнэу цытэп.*

— 1980-рэ илгъэхэм якIэух-хэм Михаил Лохвицкэм итвор-чествэ зыщызгъэгъуазэу сыфе-жъэгъагъ. А лъэхъаным авторыр Грузием шыпсэуштыгъ. Матери-алым сызеджэм, М. Лохвицкэр адыгъу дунаим тетмэ агу кыгу-шыIыкIыгъэу слыгъи, сыфэтхагъ тызэдэлажъэ сшIоигъоу.

— *Адыгэ театрэм режис-серэу уэрэIуыр кызыфэбгъэ-федэгъэгъэба?*

— Грузин драматургмэ ащыщ Iэпылэгъу М. Лохвицкэм кыфэ-хъуи, сызэралгъэгъу кыда-лгыти, пьесэр атхыгъагъ.

Хэта Михаил Лохвицкэр?

— *Урыс-кавказ заом ехьы-лгъэ тхылъыр кьыдзыгъэ-кIыгъэ авторым ищылэныгъэ гъогу уцыгъуаза?*

— Ятэжъэу Закир шапсыгъэ-мэ ащыщыгъ, илгъэс 12-м итэу янэ-ятэхэр заом хэкIодагъэх. Ятэжъ кьуаджэу зыдэсыгъэр пыйхэм загъэстым, иIахьылхэм мэзым шагъэбылгыгъ. Нэужым урыс офицерым ыпIужыгъ. За-кир ыцIэ зэблахъуи, Захар хъу-гъэ. Михаил Лохвицкэм кьыди-

гъэкIыгъэ тхылъхэм ащыщых «Неизвест-ный», «Выстрел в Метехи», «Громовый гул» зыфиIохэрэр, нэмыкIхэри.

— *«Громовый гу-лыр» Урыс-кавказ заом кьытегушылэ.*

— Тилъэпкъэгъу унагъохэм, кьуаджэ-хэм заом ихъазаб афэмыщэчу зэрэ-лэщтыгъэхэр авто-рым кьетхы. Ащ да-кIоу, адыгэмэ лыхъужьныгъэу зэрэхьэщтыгъэм, ячIыгу кызы-раухъумэщтыгъэм кьазэратегу-щылэрэ шIыкIэм гур зэредзэ...

— *Тхылъым едгъэгъошIуа?*

— Бзэу зэрэтхыгъэр арымэ укызыкIэупчIэрэр — зэгъэкIу-гъэу сэлгытэ, ау уеджэныр кьин дэд. Нэпсыр кыдохуэ, тарихьым нахъ куоу зыщызгъэгъуазэ пшIоигъоу бэрэ кыыхэкIы.

— *Михаил Лохвицкэм ты-да тхылъыр зыщитхыгъэр?*

— Тбилиси шыпсэуэ ытхы-гъэу ары сэ зэрэсшIэрэр.

— *Авторыр Москва зэрэ-тхэгъэгъэм зи кьепIолIэнэу уфаеба?*

— 1989-рэ илгъэсым Михаил Лохвицкэр партием и Центральнэ Комитет фэтхэгъагъ. А лъэхъа-ным СССР хэгъэгъушхом тыщи-псэуштыгъ. Лъэпкъ Iофыгъохэм партием ипленум ащытегушылэ-Iэнхуэ шытыгъ. А. Пушкиным, М. Лермонтовым, Л. Бестуже-вым, Л. Толстым адыгэмэ афэ-гъэхьыгъэу атхыгъэхэм, лIы-хъужъхэу адыгэхэр зэрэщыт-хэм, тилъэпкъ Урыс-кавказ заом зэрэкIодыллагъэм, адыгэ лъэп-кышхоу псэуштыгъэхэ шапсы-гъэмэ ащышэу 1930-рэ илгъэсым ехъулIэу нэбгырэ миниш нахъ кызырэмэныжыгъэм, адыгэ лъэпкъыр итэкъухьагъэу IэкIыб хэгъэгъу зэрэщыпсэушхэм, лъэп-кыым итарихъ нахьышIоу зэгъэ-шIэгъэн зэрэфаем, фэшъхьафхэ-ми афэгъэхьыгъагъ ащ игушылэ-сэхэр.

— *Кьылэтыгъэ Iофыр хэбэ шапхэмэ адиштэу лыкIота-гъэба?*

— СССР хэгъэгъушхор шыIэ-жъэп, Коммунистическэ партиуэ Iофхэр зыгъэзекIощтыгъэхэр амалынчъэ хъугъэ.

— *Пьесэр Адыгейм щыб-гъэуцунэу уфэжъэгъэгъэба?*

— IэнэтIэ зэфэшъхьафхэм аIутыгъэхэ Шхьэлэхъо Абу,

Хьаджэбыекъо Руслъан, нэмыкI-хэри пьесэм езгъэджэгъагъэх, кызыдырагъэштэгъагъ. А лъэ-хъаным Адыгэ театрэм сыIукIы-жьын фаеу чIыпIэ сифэгъагъ. Къэбэртэ-Бэлыкъарым шызэлы-шIэрэ режиссерэу Фырэ Рус-лъанрэ театрэм идиректорэу

Балькызы Валерийрэ яшIуагъэ-кIэ спектаклэр Налшык шагъэу-цуи, кьагъэлэгъогъагъ.

Мылькум тыщэкIэ

— *Кинофильмэ ар шгу-шIынэу шгуэрэфэжъэгъэгъэм укытегушылэгъэп.*

— Владикавказ режиссерэу Iоф шысшIээ, Владимир Гутно-выр сугъсэу кинофильмэм пае сценарий дгъэхъазырыгъэ, мары хэутыгъэу столым телъ. «Лен-фильмэм», нэмыкI киностудие-хэми ашIогъэшIэгъон. Сценари-ем кьыраолIэгъэ тхыгъэхэм си-гуапэу уащысэгъэгъуазэ. Кино-ассоциациу «Петрополым», ар-тист цIэрыIомэ яеплгыкIэхэм тагъэгъушхо.

— *Iофыр лъызымьгъэкIуа-тэрэр ахьшэр ара?*

— Налшык сызэкIом лъэпкъ Iофыгъомэ агъэгъумэкIырэ КIокIо Юрэ фильмэм пэлухъашт ахьшэм кыкIэупчIи, кыгыотын

ылгъэкIыштыр зыфэдизыр кы-Iуагъ, ау ар мэкIаIо.

— *Артистэу хэлэжъэщыт-хэм шгуатегушылэ?*

— Артист цIэрыIохэр кьедгъэ-блэгъэщтых. Дмитрий Харатьян зээзгыныгъэ дэтшIыгъагъ. Те-мыр Кавказым артист дэгъухэр иIэх. ТищыкIэгъэ материалхэр шыIэх, ау хэо-хапкIэу Iофыр ед-гъэжъэнэу сыфаеп.

— *Тытхьаусыхъным ти-Iофхэр тетыхэп.*

— Псыхъом улусэу есыкIэ умышIэныр кьэсгъэкIурэп. ОшIум умыгыотыгъэр уаеи зэ-рэмыгыотыжыштыри сэшIэ. Узэу уилэр зэкIэми кьафэмыIо-тэныр нахьышIукIэ сэлгытэ... ЛъэкI зилэхэм талгыхъушты.

— *Къэсэй, тизэдэгъушылэгъу ухыгъэ хъугъэу слышэрэп. Ха-бзэм икыулыкъушIэхэр ащ кы-хэлэжъээнхэу сэгъэгъэ.*

— Дэгъу. Джыри тызэлукIэн.

Сурэтым итыр: УФ-м искус-ствэхэмкIэ изаслуженнэ Iо-фышIэшхоу ХьакIэгъогъу Къэсэй.

Фестивальхэр

Неушрэ мафэ иI

Урысыем иартист цIэ-рыIохэр зыхэлэжъэ-хэрэ шлушIэ фестива-лэу «Обереги Будущее» зыфиIорэм ти-республикэ зы-щиушъомбгъугъ. Жьоныгуакиэм и 19-м культурэм иIо-фышIэхэм апае спек-таклэу «Госпожа ми-нистершэр» Лъэпкъ театрэм щыкIуагъ, районхэм нэмыкI спектаклэхэр кьаца-гъэлэгъуагъэх.

Цыфыбэ спектаклэхэм зэрэ-плгырэр артисткэ цIэрыIоу Ва-лентина Талызином пчыхъэ-зэхэхэм кышылIуагъ. Алек-сандр Тютиныр, Марина Яков-левар, нэмыкI артистхэр те-атрэр зикIасэхэм аIуклагъэх, агоуцохэзэ нэпэплъ сурэтхэр атырахыгъэх.

— Адыгэ Республикэр лъэ-шэу тыгу рыхьыгъ, — кьа-Iуагъ Марина Яковлевам, Александр Тютиным, нэмыкI-хэми. — Театрэр шлу зылгэ-тегъэгъушхо, тилофшIэн нахьы-шIоу зэрэзэхэтщытм тыра-гъэгъушхысэ.

УФ-м искусствэхэмкIэ иза-служеннэ IофышIэшхоу Сулей-манов Юнысрэ АР-м культу-рэмкIэ изаслуженнэ IофышIэу Шхьэлэхъо Светланэрэ пчыхъэ-зэхэхэм кышчыгушылэгъэх, фе-

стивалэу неушрэ мафэ зилэм осэ ин ратыгъ.

Сурэтым спектаклэу «Гос-пожа министершэр» кышчы-тырахыгъ.

НэкIубгъом итхэр зыгъэхъазырыгъэр ЕМТИЛЪ Нурбий.

Редактор шхьаIэхэр:

ДЭРБЭ Тимур
ХЪЭШУЦЭ Мухьэмэд
ТХЬАГЪЭПСЭУ Уцужыкъу

■ Зэхэзыщагъэ-хэр:

Адыгэ Республи-кэм и Къэра-лыгъо Совет — Хасэр, иминист-рэхэм я Кабинет

■ КьыдзыгъэкIырэр:

Адыгэ Республикэм лъэпкъ IофхэмкIэ, IэкIыб кьэралхэм ащыпсэурэ тилъэпкъэгъу-хэм адырIэ зыпхы-ныгъэхэмкIэ ыкIи кьэбар жъугъэм намалхэмкIэ и Комитет

■ Зыщаушыхьатыгъэр:

Урысые Федерацием хъутын IофхэмкIэ, телерадиокезэтын-хэмкIэ ыкIи зэлыIэсыкIэ амалхэмкIэ и Министерствэ и Тымыр-Кавказ чIышIэ гъэIофшIапIэ, зэраушыхьа-тыгъэ номерыр ПИ №10-3892

■ Зыщыхаушэрэр

ОАО-у «Полиграф-тедапIэу «Адыгейр», 385000, кь. Мыекъуапэ, ур. Пионерскэр, 268

■ Редакциер зылдшыIэр:

385000, кь. Мыекъуапэ, ур. Первомайскэр, 197. Телефонхэр: приемнэр — 52-16-79, редактор шхьаIэм иапэрэ гуадзэр — 52-49-44, редактор гуадзэр — пшгъэдэ-кIыж зыхьыр секретарыр — 52-16-77. E-mail: adyvoice@mail.ru

■ Пчъагъэр

6156
Индексхэр
52161
52162
Зак. 1487